

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

SOCIJALNO-EKONOMSKI USLOVI ZASNIVANJA
PORODICA U SAVREMENOM BH. DRUŠTVU

magistarski rad

Kandidatkinja
Šunjić Vanja

Mentor
Doc. Dr. Emirhafizović Mirza

Sarajevo, *juli, 2019.*

2019.

Šunjić Vanja Socijalno-ekonomski uslovi zasnivanja porodica u savremenom bh. društvu

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

SOCIJALNO-EKONOMSKI USLOVI ZASNIVANJA
PORODICA U SAVREMENOM BH. DRUŠTVU

magistarski rad

Kandidatkinja
Šunjić Vanja

Mentor
Doc. Dr. Emirhafizović Mirza

Sarajevo, *juli, 2019.*

1. Teorijsko-metodološki dio

Problem istraživanja

Socio-ekonomski uslovi utiču na život građana u Bosni i Hercegovini, kao i na zasnivanje porodica. Na reproduktivno ponašanje parova djeluju mnogobrojni faktori, od kojih neki mogu dominantno odrediti ostvarenu plodnost, a neki je prolongirati i smanjiti broj potomaka po porodici.

Parovi koji nemaju finansijsku sigurnost i izvjesna radna mjesta, uz to imaju nisku ili nedovoljnu zaradu, manje su skloni odlučiti se na zajednički život i rađanje djece, te duže ostaju da žive kod roditelja. Dakle, finansijska sigurnost može biti dominantna odrednica reproduktivnog ponašanja.

S druge strane, parovi koji imaju osiguranu finansijsku stabilnost, najčešće se opredjeljuju za jedno do dvoje djece, jer socijalna briga za djecu je na nezavidnom nivou. Loša zdravstvena zaštita, perinatalna i pedijatrijska njega, loš sistem obrazovanja, mali broj institucija koje se bave odgojem djece u njihovim dnevnim zbrinjavanjem su faktori koji utiču na to da je ostvarena plodnost oko 1,3 djece po ženi.

U okviru analize socio-ekonomskih faktora i mjerenja njihovog uticaja na zasnivanje porodica, važno je odgovoriti na tri ključna pitanja:

- U kojoj mjeri socio-ekonomski uslovi utiču na zasnivanje porodica u BiH?
- Koji socijalno-ekonomski faktori primarno utiču na odgađanje ulaska u brak i stvaranje potomstva?
- Šta to znači za Bosnu i Hercegovinu i kako će u budućnosti izgledati njena demografska slika?

Predmet istraživanja

Predmet istraživanja je zasnivanje porodice kao društvena pojava, uslovljena socio-ekonomskim faktorima. U ovom radu, u posebnom fokusu su mlade osobe u reproduktivnoj dobi, koje namjeravaju da zasnuju porodicu. Ukoliko ne mogu naći posao koji bi im osigurao dostatne prihode, mladi ljudi su prisiljeni ostati u roditeljskom domu. Bitni životni događaji kao što su sklapanje braka i rađanje djece se odgađaju, što znači da je dinamika prelaza iz jedne životne ili društvene faze (tranzicija odraslosti) u drugu (roditelj, radnik) mnogo sporija.

Stoga je neophodno razumjeti socio-ekonomske uslove određenog vremena, jer oni uslovljavaju dinamiku ovog prelaska.

Relevantni statistički podaci su slika socio-ekonomskih uslova u Bosni i Hercegovini, koji utiču na cjelokupan život njenih građana, pa i na zasnivanje porodica:

- Stopa nezaposlenosti za 2016. god. je 32,2%.
- Stopa nezaposlenosti mladih je najviša u Evropi i iznosi 62,8 %.
- Relativno siromaštvo u BiH mjereno zvaničnom relativnom linijom siromaštva na državnom nivou u periodu 2004-2011. je na nivou od oko 18%.
- Apsolutno siromaštvo u BiH (BHAS) na državnom nivou je poraslo za oko 5 procentnih poena sa 18,6% u 2007. na 23,4%¹⁰ u 2011.

Teorijska osnova istraživanja

U teoretskom pristupu istraživanju socio-ekonomskih uslova postoji ekstenzivna literatura koja se interdisciplinarno bavi zasnivanjem porodice u kontekstu socio-ekonomskih uslova.

Prema autoru Čičiću (1999.), finansijska i ekonomska pozicija svakog pojedinca određuje obim i strukturu njegovog ponašanja i potrošnje. Pojedinačne ekonomske situacije kao što su dohodak, ušteđevina, imovina, dugovi, mogućnost obezbjeđivanja sredstava, uveliko utiču na životne odluke pojedinca. (Čičić,1999.)

Akademkinja Wertheimer-Baletić (1990.), podcrtava da demografski i socio-ekonomski faktori djeluju zajedno i u međusobnoj su interakciji. Ekonomska struktura ukupnog stanovništva se formira na osnovu ekonomske strukture aktivnog stanovništva, tj. radne snage. Migracijska kretanja, isprovocirana socio-ekonomskim uslovima, uveliko utiču na dobnu strukturu stanovništva i određuju nove demografske projekcije, jer radni i fertilni kontigent u dobi od 20 do 40 godina napušta zemlju. Socijalno-ekonomski uslovi ne određuju samo stopu nataliteta, nego i stopu mortaliteta dojenčadi i odraslih. (Wertheimer-Baletić, 1990.)

Autorica Bobić (2007.) u vezi s trendom opadajućeg fertiliteta, iznosi tezu da se može očekivati nastavak ovog trenda u budućnosti na čitavom evropskom prostoru, a podržavaće ga socijalne promjene (post)modernizacije, individualizacije i racionalnog ponašanja, tako da će u većini slučajeva roditelji zadovoljavati svoje potrebe sa samo jednim djetetom. (Bobić 2007.)

Sociologinja Milić (2007.) konstatuje da je evidentna promjena u strukturi domaćinstava, što se prvenstveno ogleda u reduciranju veličine (brojnosti) porodice i porasta udjela neporodičnog sektora. *Proširene porodice i zadruge zamjenjuju samci, parovi bez djece, kohabitantna, ili domaćinstva gdje se udružuju pojedinci prema profesionalnim, ili ideološkim srodnostima.* (Milić 2007.)

Prema posljednjem Popisu stanovništva u Bosni i Hercegovini, popisano je 3 531 159 osoba, što je u odnosu na prethodni popis 585 411 osoba manje.

Prema demografskim Projekcijama Ujedinjenih nacija (srednja varijanta), očekuje se da će se u Bosni i Hercegovini do 2050. godine broj stanovnika u odnosu na 2015. godinu biti manji za oko 20 posto (UN, 2015).

Ciljevi istraživanja

Naučni cilj

Naučni cilj ovog istraživanja je detekcija i deskripcija socio-ekonomskih uslova koji utiču na zasnivanje porodica u Bosni i Hercegovini. Analizirat će se uzroci i pojave loših socio-ekonomskih uslova, te njihova povezanost s odgađanjem zasnivanja porodica. Naučna klasifikacija se odnosi na doprinos saznanjima o uticaju socio-ekonomskih uslova, te dubinskog razumijevanja ostalih procesa koji utiču na nezasnivanje porodica u savremenom bh. društvu. Cilj je i iznaći mogućnosti prevazilaženja ovog problema.

Društveni cilj

Isticanje neadekvatnih socio-ekonomskih uslova u Bosni i Hercegovini, te refleksija njihovog uticaja na zasnivanje porodica. Naučna i društvena opravdanost ovog istraživanja ogleda se u doprinosu analizi socio-ekonomskih uslova koji negativno utiču na zasnivanje porodica u Bosni i Hercegovini, te ima zadatak da predvidi posljedice po populacijske procese u budućnosti, a nakon toga animira javnost i nadležne institucije na važnost ovih pitanja. Nužno je podizati svijesti o važnosti ovog problema, te animirati javno mnijenje i iznalaziti rješenja.

Sistem hipoteza

Generalna hipoteza

Tranzicijski i ekonomski uslovi negativno se odražavaju na zasnivanje porodica u savremenom bh. društvu zbog visoke nezaposlenosti, niskih zarada onih koji su u radnom odnosu, nesigurnosti radnih mjesta, te nedovoljne finansijske podrške vlasti.

Pojedinačne hipoteze

- Ekonomska situacija u Bosni i Hercegovini je nepovoljna i negativno se reflektuje na društvo u cjelosti, a naročito na mlade
- Kod visokog procenta mladih tranzicija u odraslost događa se sa zakašnjenjem, uslijed nemogućnosti ranijeg osamostaljenja i ekonomske ovisnosti o roditeljima tokom školovanja, ali nerijetko, i po završetku formalnog obrazovanja mladi ostaju stanovati u roditeljskom domu
 - Loša ekonomska situacija onemogućava rješavanje stambenih pitanja, pa sve više mladih ostaje da živi sa roditeljima i prolongira osamostaljenje, te zasnivanje vlastite porodice
 - Kritično nizak fertilitet primarno je rezultat socio-ekonomskih okolnosti koje onemogućavaju rađanje većeg broja djece u porodici, bez obzira na fertlne aspiracije parova
- Populaciona politika je neadekvatna, jer njene mjere nemaju potencijal za stimulisanje nataliteta

Metode istraživanja

Tokom istraživanja, pri izradi ovog magistarskog rada, biće korištene različite naučne metode, od kojih su navedene osnovne:

- Statistička metoda, kroz provođenje cjelokupne statističke analize u radu, primjenu i analizu statističkih metoda i modela, grafičko i tabelarno predstavljanje podataka i rezultata, izvođenje zaključaka i tumačenje rezultata statističke analize i drugo
- Metoda analize i sinteze, kroz izvođenje i identifikaciju komponentnih varijabli – faktora socio-ekonomskih uslova
- Komparativna metoda, prilikom upoređivanja stanja socio-ekonomskih uslova u Bosni i Hercegovini i njihovog uticaja na zasnivanje porodica sa stanjem u prethodnim periodima
- Metoda dokazivanja, prilikom utvrđivanja istinitosti postavljenih hipoteza
- Metoda deskripcije, prilikom definisanja pojmova i činjenica vezanih za problematiku istraživanja
- Metoda analize sadržaja, prikupljanje podataka iz literature (knjige, članci), te rezultata ranijih analiza (ranije studije i istraživanja) i drugo
- Metoda intervjua

Vremenski plan istraživanja

Ovo istraživanje će biti fokusirano na period od nakon rata do danas, a obuhvatiće cijelu Bosnu i Hercegovinu.

Uvod

Loša socio-ekonomska situacija i pad nataliteta su problem s kojima se Bosna i Hercegovina susreće gotovo tri decenije, no još uvijek bez pravog sistemskog pristupa situaciji, i bez preraspodjele resursa, tako da se stvore pretpostavke za rješavanje ovih problema.

Već pred početak rata, Bosna i Hercegovina je u kasnoj podetapi demografske tranzicije, za koju su karakteristične niske stope nataliteta, a zatim je, isforsirana ratom, ušla u posttranzicijsku fazu razvoja stanovništva. Ovu situaciju dodatno komplikuje i neadekvatna socijalno-ekonomska situacija.

Visok nivo siromaštva u Bosni i Hercegovini, nejednakost u dohotku, socijalna nejednakost između kantona i entiteta, slaba institucionalna zaštita, nepovjerenje u državu i sistem, sugerišu da su socijalno-ekonomski faktori primarna posljedica načina na koji je uređeno društvo i da utiču na gotovo sve životne odluke stanovništa.

Životni standard podrazumijeva elemente lične potrošnje: ishrana, obuća, odjeća, stan, higijena, kulturni život, razonoda itd. U širem smislu, pod mjerenja životnog standarda spadaju: zdravlje, potrošnja hrane i ishrana, obrazovanje, zaposlenost i uslovi rada, stanovanje, socijalna sigurnost, odijevanje, rekreacija, zabava, ljudske slobode... Svi ovi faktori su u direktnoj vezi sa osamostaljivanjem pojedinca i tendencijom zanivanja porodica.

Značaj porodice kao primarne društvene zajednice je nemjerljiv. Ogleda se prevashodno u njenim funkcijama i odgovornošću kako prema sebi iznutra, tako i prema društvu u cjelini. Porodica je spona između individue i društva.

Bosanskohercegovačko društvo je poprilično tradicionalno i na zansivanje braka još uvijek gleda više kao na plodotvorno ujedinjavanje dvaju porodica, nego ujedinjavanje samo dvije individue, no ovaj proces je itekako inhibiran socio-ekonomskim faktorima, a kako oni utiču na sve to, pokušat ćemo odgovoriti u ovom radu.

Prvi dio

Socio-ekonomska situacija u BiH

Rat u Bosni i Hercegovini je izazvao nesagledive socio-ekonomske posljedice, od kojih država ni danas, dvije i po decenije poslije, ne može da se oporavi i koje se reflektuju na ukupnu društvenu zbilju.

„Rat je ovdje prouzrokovao izuzetno velike negativne demografske posljedice: prekinut je normalan i očekivani prirodni prirast stanovništva; deformisani su vitalni trendovi populacionog i ukupnog razvitka ovog područja.“¹

Ekonomska dekonstrukcija Bosne i Hercegovine

Bosna i Hercegovina je u procesu transformacije iz socijalističke u savremenu privredu. Taj proces je započeo ranije, ali je prekinut ratom, kada je došlo do potpune ekonomske destrukcije, i nastavljen je 1996. godine, nakon što je potpisan Dejtonski mirovni sporazum.

U periodu nakon Drugog svjetskog rata, sve do 1991. godine, Bosna i Hercegovina je postigla veliku ekonomsku preobrazbu, sa ekonomskim rastom od 5% godišnje.

Prije rata u Bosni i Hercegovini je živjelo 4,4 miliona stanovnika, a danas samo 3,6 miliona. Nakon Drugog svjetskog rata, Bosna i Hercegovina bilježi konstantan rast populacije, i na vrhu ljestvice je u Jugoslaviji, međutim, već 80. godina prošlog vijeka ovaj trend opada, jer val demografske tranzicije zahvata kako Evropu, tako i ove prostore.

Nakon rata i potpune ekonomske i socijalne destrukcije, već 1998. oko 61% stanovništva je živjelo u siromaštvu, dakle, porodici od četiri člana nije omogućeno da kupi 2/3 definisane potrošačke korpe, osnovnih potrebitina. Prosječna neto plata može kupiti oko 68% potrošačke korpe, a samo zaposleni u finansijskim institucijama i organima uprave zarađuju dovoljno da budu iznad granice siromaštva.

¹ Žiga, Jusuf, Dozić, Adib, Sociologija, Off Set, Tuzla, 2007., str. 364.

Primat u privredi Bosne i Hercegovine ima trgovinski sektor, a za njim nemalo zaostaje energetska i industrijski sektor.

Iz ovoga se može izvući sljedeći zaključak:

- Industrijska struktura i proizvodnja u BiH su u stanju dekonstrukcije
- Trgovinski sektor je u stanju ekspanzije, posebno vanjske trgovine. Stoga je veliki trgovinski deficit u funkciji takvih ekonomskih odnosa.²

Sve ovo, uveliko se odražava na život pojedinca. „Finansijska i ekonomska pozicija svakog pojedinca određuje obim i strukturu njegovog ponašanja i potrošnje. Pojedinačne ekonomske situacije kao što su dohodak, ušteđevina, imovina, dugovi, mogućnost obezbjeđivanja sredstava, uveliko utiču na životne odluke.“³

U dokumentu „BiH na putu ekonomskog oporavka“ koji su pripremili Svjetska banka, Evropska komisija i Svjetska banka za obnovu i razvoj, nude se osnovne strategije oporavka. Tako, u dokumentima Svjetske banke piše da osnovna strategija ekonomskog oporavka treba da bude zasnovana na privatnom sektoru kao osnovnom polazištu rasta privrede i zaposlenosti. Zatim, uslužni sektor i laka industrija će morati da se reorganizuju i povećaju svoje učešće na tržištu. Prema predviđanjima Svjetske banke, uz stimulse ekonomskog rasta u BiH će doći do procesa rekonstrukcije privrede, a ne iz izvoza, kao što je bio slučaj sa zemljama Istočne Evrope.

Ekonomska tranzicija u Bosni i Hercegovini

Bosna i Hercegovina je ušla u proces ekonomske tranzicije, kao i Istočnoevropske zemlje. Međutim, samo su Poljska, Mađarska i Slovenija kroz ovaj proces prošle uspješno i prevazišle nivo BDP-a, u odnosu na kakav je bio prije tranzicije.

² Stojanov, Dragoljub, Bosna i Hercegovina od 1995.: Tranzicija i rekonstrukcija privrede, str. 45

³ Čičić, Muris, Modeli ponašanja potrošača u kupovini, elementi modela ponašanja potrošača u Boris Tihi, Osnove marketinga, Ekonomski fakultet, Sarajevo, 1999., str. 98.

„Prije rata, u Bosni i Hercegovini je bio otvoren proces prelaza od tzv. planske, ka tržišnoj ekonomiji, odnosno od autoritarnog, jednopartijskog političkog sistema, ka višepartijskom političkom ustrojstvu.“⁴

Prema Svjetskoj banci, uloga liberalizacije tržišta i vanjskog sektora je vrlo važna.

J.Sacher koristi iskustvo zemalja jugoistočne Azije, gdje su uvidjeli da nova ortodoksnost definiše politički sadržaj orijentacije ka vanjskom svijetu u kom se nalaze sljedeće mjere:

- Liberalizacija trgovine
- Eliminacija kvantitativnih restrikcija u cijelom pravnom sistemu
- Usvajanje jedinstvenih tarifa
- Realna kursna lista
- Naglasak na privatnom sektoru kao resursu rasta i opšte smanjenje svih oblika intervencije vlade na tržištu.⁵

Problem BiH je tim veći i komplikovaniji, s obzirom na to da se zemlja iznenada suočila s trostrukom tranzicijom:

- Iz rata u mir
- Iz socijalizma na tržišnu ekonomiju
- Iz izgradnje i obnove zemlje ka tržišnoj ekonomiji. (Prema Stojanov 52.)

Privatizacija je pokretač tranzicije, bez obzira na to što neki isključuju njen uspjeh u eliminisanju državne kontrole. Privatizacija je dodatno zakomplikovana jer je imovina BiH podijeljena na entitete i time se stvorio još veći jaz u ekonomskom prostoru naše zemlje. To je doprinijelo razvoju podjela međuentitetske trgovine, konfuzije među građanima i sve dubljeg jaza ostalih podjela unutar države. Nakon međuentitetske podjele, privatizacija je krenula u smjeru nacionalnih podjela, pa su tako Hrvati, Bošnjaci i Srbi kupovali kompanije u rejonima gdje je koja etnička skupina bila najbrojnija.

Osim ekonomskog, Bosnu i Hercegovinu je, nakon rata zadesila i devijacija demografskog razvoja. Ljudi su iseljeni, raseljeni, konstantno napuštaju zemlju i žive na granici siromaštva. Ako se izuzmeme period nakon rata, gdje se u prvih nekoliko godina bilježi

⁴ Žiga, Jusuf, Dozić, Adib, Sociologija, Off Set, Tuzla, 2007., str. 369.

⁵ Sachs, J. Trade and Exchange Rate Policy in Growth Oriented Adjustment Process, MMF, 1887., str. 292.

pozitivan prirodan priraštaj, kao posljedica nadoknadne rodnosti, Bosna i Hercegovina zapada u nepopravljiv demografski jaz.

„Iz novijih statističkih pregleda uočljivo je da prirast stanovništva u cijeloj Bosni i Hercegovini približava tzv. nultoj stopi, a u nekim područjima zabilježene su čak i negativne stope što, za ovako malo društvo, kakvo je bosanskohercegovačko, predstavlja zabrinjavajuće pokazatelje.“⁶

Uloga države u ekonomskoj tranziciji

Slijedeći neoliberalni pristup, od države se očekuje da ima što manju ulogu u procesu tranzicije. U savremenoj tržišnoj ekonomiji, država je kontraproduktivni akter i njena uloga se smanjuje na najmanju moguću mjeru. U stvarnosti, u Bosni i Hercegovini, pozicija države je i manje priznata kao pozicija pozitivnog aktera u procesu ekonomskog razvoja.

BiH je postigla tzv. „minimalnu konvegentnost“ sa drugim zemljama u tranziciji. Naime, zemlja ima svoju stabilnu valutu (KM), kursna vrijednost je stabilna i inflacija skoro da ne postoji. S druge strane, u našoj zemlji je izrazito velika stopa nezaposlenosti, neodrživ je nivo platnog deficita, neodrživ nivo vanjskog duga, a industrijski kapaciteti funkcionišu sa 30% predratnog kapaciteta.

Razmatrajući moguće strategije ekonomskog razvoja u BiH kao maloj, otvorenoj privredi, osim unutrašnjih faktora, moraju se uzeti u obzir i vanjski ekonomski i politički faktori.

Dejtonski mirovni sporazum i međunarodna zajednica stavili su ograničenje na suverenitet Bosne i Hercegovine. Nakon eventualnih revizija Dejtonskog sporazuma u smislu formiranja normalne zemlje sa standardnim ekonomskim pregorativima alternativno rješenje treba graditi na idejama, analizama i preporukama standardnog paketa i ispravkama grešaka iz prošlosti.

Međunarodna zajednica je ponudila alternativni metod ekonomskog razvoja Bosne i Hercegovine, kao i Pakt stabilnosti.

⁶ Žiga, Jusuf, Đozić, Adib, Sociologija, Off Set, Tuzla, 2007., str. 364.

„Pakt stabilnosti za cilj ima osnaživanje zemalja jugoistočne Evrope u naporima da unaprijedi mir, demokratiju, poštovanje ljudskih prava i ekonomski prosperitet.“⁷

Prema Paktu stabilnostitemeljni preduslovi za uspješno restrukturiranje sredstava:

- Kapital
- Bolji menadžment
- Gradnja institucija
- Vrijeme
- Tržište
- Adekvatan makroekonomski menadžment

Balkanske zemlje, uključujući i Bosnu i Hercegovinu nemaju do kraja izgrađene ove preduslove, a jedna od mogućnosti je da se stvori regionalna ekonomija, kao što je stvorena ona koja je izgradila Zapandu Evropu i na kraju postala Evropska unija. Ideja je bila da se formira Carinska unija zapadnog Balkana, zbog kohezije tržišta, međutim, od ovoga još uvijek nema ništa.

Koliko je neuspješna ekonomska tranzicija u BiH, govore i relevantni statistički podaci prikupljeni u nekoliko prethodnih godina:

- Stopa nezaposlenosti za 2016. god. je 32,3 %
- Stopa nezaposlenosti mladih je najviša u Evropi i iznosi 62,8 %
- Relativno siromaštvo u BiH mjereno zvaničnom relativnom linijom siromaštva na državnom nivou u periodu 2004-2011. je na nivou od oko 18%
- Apsolutno siromaštvo u BiH (BHAS) na državnom nivou je poraslo za oko 5 procentnih poena sa 18,6% u 2007. na 23,4 u 2011.

Posljedice ekonomske tranzicije se reflektiraju na socio-ekonomske i demografske faktore koji određuju društvo. Ekonomska struktura ukupnog stanovništva se formira na osnovu ekonomske strukture aktivnog stanovništva, tj. radne snage. Migracijska kretanja isprovocirana socio-ekonomskim uslovima, uveliko utiču na dobnu strukturu stanovništva i

⁷http://www.mvp.gov.ba/vanjska_politika_bih/multilateralni_odnosi/regionalne_inicijative/pakt_o_stabilnosti_za_jugoistocnu_evropu/?id=136 (2.2. 2018.)

određuju nove demografske projekcije, jer radni i fertilni kontigent u dobi od 20 do 40 godina napušta zemlju. Socijalno-ekonomski uslovi ne određuju samo stopu nataliteta, nego i stopu mortaliteta i dojenčadi i odraslih. (Prema Wertheimer-Baletić, 1990.)

„Demografske su posljedice industrijalizacije, urbanizacije i širenja obrazovanja mnogobrojne. Osim promjena u ekonomsko-socijalnoj strukturi radne snage i stanovništva, one se izražavaju u promjenama dobno-spolne strukture poljoprivredno-seoskog i nepoljoprivredno-gradskog stanovništva, u diferencijalnom fertilitetu, ili mortalitetu tih skupina stanovništva, u procesu smanjivanja broja članova kućanstava, u promjenama stopa ekonomske aktivnosti itd.“⁸

⁸ Wertheimer-Baletić, Alica, Stanovništvo i razvoj, Mate, Zagreb, 1999., str. 526.

Ekonomska struktura bh. stanovništva

Društvene nejednakosti i raslojavanje u bh. društva

„Prema Ustavu Bosne i Hercegovine, cijela teritorija ove države se tretira kao jedinstven ekonomski prostor. Ali, pogledajmo kako to funkcioniše praktično. Gotovo da je manja ekonomska barijera između bosanskohercegovačkih entiteta i stranih država, nego između li njih samih.“⁹

Finansijska kriza koja je uslovlila i krizu političkog i društvenog ustrojstva usmjerila je u žižu naučnog i javnog interesovanja pitanje društvene nejednakosti i posljedice koje ona nosi sa sobom. Nejednakost u dohotku i bogatstvu intezivirala se u mnogim zemljama krajem 20. i početkom 21. vijeka, uz istovremeno aktiviranje i siromaštva.

„Najbolnija implikacija bosanskohercegovačke dvodecenijske „tranzicije“ jeste zasigurno opšte osiromašenje. Postratno, tranzicijsko, bosanskohercegovačko društvo je društvo brojnih podjela, koje se konstruišu oko etničkih, vjerskih, političkih, obrazovnih, starosnih, rodnih i drugih podjela, među kojima socio-ekonomska okosnica podjele postaje sve relevantnija.“¹⁰

Shodno tome, koncept društvene nejednakosti pokazuje kako su materijalni, finansijski, socijalni i kulturni resursi raspoređeni unutar društvene zajednice. Distribucija resursa utiče na opseg i dubinu siromaštva. Podaci o nejednakosti od vitalnog su značaja za istraživanje siromaštva.

U sociologiji, promjene u društvenoj strukturi tradicionalno su opisivane konceptom društvene klase i sloja, a što polazi od objektivne socio-ekonomske situacije u smislu dohotka, imovine i obrazovanja. (Prema Bašić, 2016.)

⁹ Žiga, Jusuf, Đozić, Adib, Sociologija, Off Set, Tuzla, 2007., str. 370.

¹⁰ Bašić, Sanela, Društvene nejednakosti, društveno raslojavanje i siromaštvo u BiH u Miković, Milanka, Bašić, Sanela, Odabrane teme savremene socijalne politike, Fakultet političkih nauka, sarajevo, 2016., str23.

BiH		EU	
Godina	Gini koeficijent	Godina	Gini koeficijent
2001.	28.03	2000	29
2004.	35.78	2012	30.6
2007.	36.21	-	- ¹¹

Tabela 1. Gini koeficijent BiH u odnosu na EU

*http://www.bhas.ba/?option=com_content&view=article&id=113=ba (15.2.2018.)

Gini koeficijent je numerički pokazatelj nejednakosti u raspodjeli dohotka u društvu i kreće se u rasponu od 0-1, odnosno 0-100, gdje je 0 apsolutna jednakost, tj. svi stanovnicic imaju jednak prihod, a 100 je apsolutna nejednakost, dakle, jednoj osobi pripada sav raspoloživi kapital.

Na temelju ove tabele, može se zaključiti da je stopa nejednakosti u prihodu 2001. godine bila ispod EU prosjeka, s tendencijom inteziviranja u svakoj narednoj godini.

Društvene podjele siromaštva

U Bosni i Hercegovini siromaštvo je raslojeno na rod, starosnu dob, stepen obrazovanja, socijalnu isključenost itd.

Rod je jedan od najznačajnijih kriterija društvene diferencijacije, jer su žene disproporcionalno pogođene fenomenom siromaštva.

„Razlike u stopi ekonomske aktivnosti ukupnog ženskog stanovništva samo su vanjski izraz razlika u strukturi ženskog stanovništva prema dobi, bračnom stanju, fertilitetu, djelatnosti, obliku naselja u kom žive i sl.“¹²

¹¹ http://www.bhas.ba/?option=com_content&view=article&id=113=ba (15.2.2018.)

¹² Wertheimer-Baletić, Alica, Stanovništvo i razvoj, Mate, Zagreb, 1999., str. 455.

Većina žena u BiH je potplaćena, raspoređene su na funkcijama sa manjom odgovornošću, pa i manjom zaradom, a ukoliko obavljaju identičan posao kao svoj muški kolega, vrlo je moguće da će i dalje njihova plata biti manja. Nastavi li se dalje komparirati rodni kriterij sa spolom, može se zaključiti da je stopa siromaštva najveća u porodicama u kojima je muškarac starosne dobi od 15-24 godine nosilac domaćinstva. Ovo je zabrinjavajuća činjenica, uzme li se da su ovo vrlo povoljne godine za zasnivanje porodice.

Plaćeni rad se smatra najsigurnijom branom protiv siromaštva, međutim, pojava novosiromašnih u euroameričkom kontekstu pokazuje da rad nije zasigurno i garant protiv siromaštva. Nezaposlenost uopšte, a pogotovu s akcentom na nezaposlenost mladih, datira još iz '80. godina prošlog vijeka, s konstantnim porastom.

Najmlađi pristup društvenog raslojavanja i siromaštva postaje sve značajniji, a to je koncept socijalne isključenosti, koji socijalne nejednakosti ne posmatra kao gradualno stepenovanje nejednakosti između različitih klasa, slojeva, starosnih grupa itd., nego se fokusira na društveni rascjep pukotina unutar društva, odnosno reza koji dijeli društvo na one koji pripadaju i one isključene, marginalizovane. Prednost ovog koncepta ogleda se u tome što identifikuje procese isključenosti i rizik od isključenosti u mnogim područjima društvene strukture, različitim miljeima i slojevima.

„Na temelju 7 indikatora socijalne isključenosti u oblasti životnog standarda: zdravlja, obrazovanja, učestvovanja u društvu i pristupa ulogama, utvrđen je index generalne isključenosti za BiH, koji iznosi 52,32%, sugerirajući da je više od polovine stanovništva BiH isključeno iz društva.“¹³

Nesigurnost u današnjem bh. društvu se ogleda u ispoljavanju nedostatka povjerenja u druge ljude i nedostatku povjerenja u institucije sistema, zdravstvene, političke, pravne..., koje proizvodnjom straha vrše određenu vrstu sankcionisanja i disciplinovanja kolektiva i pojedinaca. Rezultat ovoga je slabljenje društvenih veza, manjkanje socijalne kohezivnosti i solidarnosti, ucvršćivanje neofeudalističkih politika i praksi kao prirodnih.

U bosanskohercegovačkom kontekstu, siromaštvo se najčešće može razumjeti kao funkcija društvenih, političkih, socijalnih i ekonomskih struktura i procesa koji kreiraju nejednaku distribuciju društvenih resursa.

¹³ Bašić, Sanela, Društvene nejednakosti, društveno raslojavanje i siromaštvo u BiH u Miković, Milanka, Bašić, Sanela, Odabrane teme savremene socijalne politike, Fakultet političkih nauka, sarajevo, 2016., str36.

Visok nivo siromaštva u Bosni i Hercegovini sugerira da je siromaštvo primarna posljedica načina na koji je uređeno društvo i na koji su raspoređeni resursi. Ukoliko se prihvati Ralsowo stajalište u kom je bilo koja vrsta nejednakosti društveno opravdana onda, i samo onda kad je u interesu najzapostavljenijih, priznaje da je siromaštvo društveni i politički problem- stanje stvari- neprihvatljivo stanje stvari i povlači za sobom mnoga pitanja. (Prema Bašič, 2016., str. 47.)

Životni standard

Prva proučavanja i određivanja pojma „životni standard“ istorijski gledano, vezana su za propitivanje porodičnog budžeta. Životni standard podrazumijeva elemente lične potrošnje: ishrana, obuća, odjeća, stan, higijena, kulturni život, razonoda itd. U širem smislu, međunarodnim razmjerama mjerenja životnog standarda spadaju: zdravlje, potrošnja hrane i ishrana, obrazovanje, zaposlenost i uslovi rada, stanovanje, socijalna sigurnost, odijevanja, rekreacija, zabava, ljudske slobode...

Mjerenje svakog od pobrojanih elemenata praćeno je određenim poteškoćama, ali je istovremeno i neophodno zbog upoređivanja i analize životnog standarda. Teškoće nastaju i zbog različitosti pobrojanih elemenata, čije se mjerenje vrši na osnovu zadovoljavanja ljudskih potreba, koje mogu biti materijalne i nematerijalne prirode. Dodatni problem predstavlja i to što su različito definisane i poimaju se stvari koje se smatraju životnim standardom, jer, u nekim zemljama lista se sužava, zbog nerazvijenosti zemlje i svodi se na kvantificiranje najbitnijih potreba. Shodno tome, komponente životnog standarda je moguće sistematizovati kao ličnu potrošnju i zajedničku, odnosno društvenu potrošnju.

Lična potrošnja je potrošnja dobara i usluga koje služe za potrebe pojedinca, odnosno porodica, a podmiruju se iz ličnih prihoda. Društvena potrošnja se ostvaruje kroz različite društvene službe, odnosno određene elemente društvenog standarda; obrazovanje, društvena i socijalna zaštita, društvena briga o djeci, kultura, sport, društvena i lična sigurnost građana i dr.

Nivo lične i društvene potrošnje u svakom društvu je uslovljen stepenom razvijenosti proizvodnje, odnosno faktorima razmjene i raspodjele, preko koje se u robno-novčanoj privredi stvaraju kupovna moć pojedinih kategorija stanovništva i ostvaruje njihovo učešće u potrošnji. S druge strane, životni standard je ne samo uslovljen stepenom razvijenosti

proizvodnih snaga i visinom nacionalnog bogatstva, nego je istovremeno i sam faktor od kog zavise ekonomski i društveni razvoj. U zemljama sa niskim životnim standardom stanovništva, zadovoljavanje materijalnih potreba se stavlja na prvo mjesto. Nematerijalne potrebe dobijaju na značaju, odnosno njihovo zadovoljavanje dolazi do izražaja tek po zadovoljavanju materijalnih potreba.

Nematerijalne, društvene potrebe imaju kolektivna obilježja i kao takve pripadaju segmentima zajedničke društvene potrošnje. Svojom dostupnošću, nastoje održati postignuti nivo životnog standarda, odnosno socijalnog blagostanja i socijalne sigurnosti.

Iz svega navedenog, može se zaključiti da životni standard podrazumijevaju materijalni, radni i drugi uslovi života i rada ljudi i pojedinih kategorija stanovništva neke države, odnosno nivo zadovoljavanja materijalnih i nematerijalnih potreba u određenom vremenskom periodu.

Ekonomsko-demografsko-socijalni odnosi u savremenom bh. društvu

Prilikom analize ekonomsko-demografski socijalnih odnosa koji utiču na savremeno bh. društvo, neophodno je sagledati socijalne i porodične politike, stopu nezaposlenosti, te zdravstvenu politiku. Ovi faktori u najvećoj mjeri utiču na zasnivanje porodica.

Socijalna zaštita

Pod socijalnom zaštitom se podrazumijevaju naknade socijalnog osiguranja i socijalne pomoći, univerzalne naknade kao što su dječiji dodatak i socijalne penzije, te socijalne usluge. Shodno tome, može se zaključiti da socijalna zaštita polazi od toga kakav je socijalni status svakog pojedinca, odnosno, nepovoljnih stanja koja pojedinci ili društvene grupe ne mogu sami prevazići.

„Ta nepovoljna stanja, nastala usljed određenih, predvidivih i nepredvidivih događaja odnosno nepovoljnih društvenih okolnosti mogu predstavljati prijetnju zadovoljavanju posebno socijalnih potreba sa negativnim posljedicama na ličnom, porodičnom ali i društvenom nivou, u teoriji socijalne politike nazivaju se socijalni rizici ili socijalna nesigurnost.“¹⁴

Oblici i nivo socijalne zaštite u okviru određenih društava uslovljeni su nizom različitih faktora, prevashodno stepenom ekonomske razvijenosti, a onda i zaposlenosti, demografskog stanja, tradicije, običaja, uticaja religije, sistema vrijednosti itd. Karakteristika savremenih oblika socijalne zaštite ogleda se u tome da se socijalno-zaštitne mjere osim novčanih davanja, proširuju na ustanove i usluge socijalne zaštite.

Dakle, moguće je zaključiti da socijalna zaštita u cjelini sadrži sljedeće komponente: politike tržišta i programa koji su namijenjeni lakšem zapošljavanju i koji promovišu efikasnost tržišta rada; programi socijalnog osiguranja sa ciljem ublažavanja rizika vezanih za nezaposlenost, zdravlje, invalidnost, nesreće na poslu i starost; socijalna pomoć i programi socijalnih usluga za najranjivije grupe koje nemaju druge izvore odgovarajuće

¹⁴ Bašić, Sanela, Društvene nejednakosti, društveno raslojavanje i siromaštvo u BiH u Miković, Milanka, Bašić, Sanela, Odabrane teme savremene socijalne politike, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2016., str. 52.

podrške; programi na nivou lokalne zajednice sa ciljem rješavanja problema vulnerabilnih posljedica i grupa; zaštita djece u cilju osiguranja njihovog zdravstvenog i produktivnog razvoja.

Glavne karakteristike socijalnog konteksta prema istraživanju UNDP-a mogu se sažeti na:

- Rastući, ali još uvijek nedovoljan, nivo ekonomske djelatnosti u velikom neformalnom sektoru
- Jačanje i rast nejednakosti koja se održava u geografskim i demografskim disparitetima
- Nezaposlenost i ekonomsku neaktivnost i obeshrabrenost radnika
- Nerazvijenost službi sistema socijalne zaštite¹⁵

Socijalna zaštita u Bosni i Hercegovini je prošla kroz više faza. Prva faza podrazumijeva prelazak iz prijeratnog, socijalističkog perioda, gdje naša zemlja naslijeđuje sistem socijalne zaštite definisan tadašnjim Zakonom o socijalnoj zaštiti, s tim da RS već od 1993. godine donosi poseban Zakon o socijalnoj zaštiti.

Druga faza razvoja započela je nakon donošenja Zakona o socijalnoj zaštiti 1999. godine. Republika Srpska ima jednostavniji i efikasniji socijalni sistem, jer je centralizovan, dok zakoni koji regulišu socijalni sistem u Federaciji Bosne i Hercegovine su na kantonalnim nivoima. Ovakvo zakonsko uređenje za posljedicu ima da svi kantoni nemaju iste kriterije za određivanje procenta budžetskih sredstava za pružanje pomoći određenim kategorijama stanovništva.

Treća faza se vezuje za period od 2009. godine, gdje su u FBiH počele s izradom novog Zakona o minimumu socijalne sigurnosti, te se uz pomoć Svjetske banke reformisala socijalna zaštita kroz reformu socijalnih naknada i naknada za nezaposlene, te reformu naknada za specifične korisnike.

Socijalna politika

Socijalna politika podvodi pod sebe termine: socijalna sigurnost, socijalna zaštita, socijalno obezbjeđenje, socijalno osiguranje itd. Iako se kao nauka počela razvijati tek 60. godina

¹⁵ http://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/bs/home.html (15.2.2018.)

prošlog vijeka, oduvijek je postojala određena empatija i pružanje pomoći članovima zajednica kojima je to neophodno.

„Po nekim autorima (Jones, 1985, 13) „socijalno“ se prije svega odnosi:

- Na društvo kao cjelinu, njegovu strukturu, proces, integracije, koheziju, i
- Na međuljudsku razmjenu, pomoć, altruizam i velikodušnost.“¹⁶

Socijalna politika je uslovljena čitavim nizom različitih društvenih faktora kao što su: društveni, ekonomski, među kojima je nivo razvijenosti proizvodnih snaga, odnosi proizvodnje, raspodjele, razmjene i potrošnje, faktori političkog sistema, gdje se izdvajaju ustrojstvo političkog sistema, organizacija državne administracije, kultura, tradicija, naslijeđe...

Jedna od metoda u pristupu i izučavanju socijalne politike je i statistička metoda, koja je posebno važna za demografiju, a u najopštijem smislu predstavlja izražavanje masovnih pojava kroz numeričke pokazatelje i ima za cilj mjerenje različitih pojava. Tako je nemoguće zamisliti donošenje kvalitativnih zaključaka bez relevantnih statističkih pokazatelja o nivou životnog standarda, zaposlenosti, dohotka, nivou obrazovanja zdravlju stanovništva, broju i strukturi osoba pogođenih socijalnim slučajem, visini materijalnih ulaganja u socijalne politike i slično. Putem statističkih podataka nastoji se na osnovu pojedinačnih podataka spoznati određena zakonitost.

Sociologija porodice ima poseban interes da se bavi socijalnom politikom, jer se njihova znanja i spoznaje dopunjavaju, iako svaka posebno proučava određeni fenomen iz aspekta naučne discipline kojoj pripada.

Naučna saznanja vezana za način, organizaciju i odnose koji vladaju u proizvodnji mogu imati veliki uticaj na različite socio-političke i ekonomske mjere u cilju unaprjeđenja uslova rada i povišenja životnog standarda zaposlenih, pa i njihovih porodica. Saznanja kojima raspolaže i do kojih dopire sociologija porodice, odnosi, oblik i način života u porodici od bitnog su uticaja za praktičnu djelatnost socijalne politike i pružanje socijalne sigurnosti, kako pojedinim članovima porodice, tako i porodici kao društvenoj grupi.

Nivoi i oblici socijalne zaštite u okviru neke određene društvene zajednice okruženi su nizom različitih faktora, od kojih je, pored stepena ekonomske razvijenosti, demografskog

¹⁶ Miković, Milanka, Osnove socijalne politikm FPN, Sarajevo, 2009., str. 15.

stanja, tradicije i običaja, uticaja religije, sistema vrijednosti itd., sve više prisutan i pravna obaveznost i usklađenost sa Međunarodnim dokumentom o socijalnoj politici. Ovdje prevashodno treba naglasiti da u većini zemalja svijeta nije uobičajen termin koji bi u doslovnom značenju predstavljalo sve ono što se smatra socijalnom zaštitom. Kao organizovana djelatnost, socijalna zaštita predstavlja glavnu aktivnost da pomogne pojedincima, porodicama, grupama i zajednicama da uspješno savladaju svoje probleme. Proširenjem aktivnosti djelovanja i odgovornosti djelovanja na socijalne službe socijalna zaštita dobija značajniju ulogu pored potrošača materijalnih dobara, faktora socijalnog razvoja određene društvene zajednice, istovremeno, doprinoseći na taj način i socijalnoj koheziji.

Porodična politika

Jedno od područja proučavanja socijalne politike je i porodična politika, dakle, briga društva o svojoj osnovnoj ćeliji.

„Danas, u (post)modernim društvima, kakvo je i bosanskohercegovačko, prevladava struktura domaćinstva koju čine bračni par/roditelji s djecom.“¹⁷

Istorijski gledano, razvoj i uloga porodice i unutarporodičnih odnosa među ljudima danas su doživjeli velike promjene. Tako Gidens (2002) ističe da su u intimnim odnosima među ljudima nastale bitne promjene, naročito u odnosima između seksualnih partnera. Te promjene Gidens povezuje sa pojavom visoke modernosti i smatra da su ti odnosi u Evropi uglavnom zasnovani na ekonomskim razlozima. Ljudi se odlučuju na brak prevashodno zbog reprodukcije, ali i da bi osigurali uslove za stvaranje porodice i stvaranje ekonomskih veza među porodicama.

U 18. vijeku se razvijala romantična ljubav, ali, u fazi modernosti se zamijenila konfluentnom, odnosno „aktivnom“ ljubavlju, koja ruši koncepciju vječne i jedinstvene, romantične ljubavi. U prošlosti je bilo nemoguće dobiti razvod braka, pa bi parovi ostajali u njemu, bez obzira na razvoj njihovog odnosa i neslaganja. Prema Gidensu, kontinuirana popularnost braka može se smatrati, u emocionalnoj sferi, potragom za potpunim odnosom. Međutim, ponekad, potpuniji i kompletniji odnos može biti kod homoseksualnih i

¹⁷ Emirhafizović, Mirza, Zolić, Hasan, Demografija, skripta, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2015., str. 131.

lezbijskih parova, nego kod heteroseksualnih. Velika raznolikost porodičnih modela postala je svakodnevna crta našeg vremena. Stopa razvoda znatno se povećala, a time i jednoroditeljske porodice. Rekonstruisane porodice obrazuju se kroz stupanje u novi brak ili kroz neke odnose u koje se uključuju djeca iz prethodnih brakova. Ljudi se sve više opredjeljuju i za kohabitaciju, koja je zamjena za brak. Svijet porodice i braka se danas drastično promijenio ali, nesporna je činjenica da je porodica univerzalna društvena institucija, prisutna u svim društvima, tokom cjelokupnog razvoja ljudske civilizacije.

Pod porodicom u najužem smislu se podrazumijeva grupa osoba koja je direktno srodnički povezana, pri čemu odrasli članovi brinu o djeci. Srodnička povezanost ili srodstvo je uspostavljanje veza među pojedincima koje nastaju putem braka, ili kroz nizove potomaka, koji povezuju srodnike (majka, otac, brat, sestra).

Brak je društveno priznata i dozvoljena veza između dvije odrasle osobe suprotnog spola, odnosno zajednica osoba koje zajedno žive, te udružuju sredstva i stvaraju potomstvo. Barem dvoje odraslih članova održavaju spolnu vezu u skladu sa normama konkretnog društva. Te norme su različite od društva do društva, jer se djeca priznaju kao članovi određene porodice, bez obzira jesu li im supružnici biološki roditelji, ili ne.

Dakle, i porodična struktura se razlikuje od društva do društva. Ali, gotovo u svim društvima postoji nuklearna porodica, koju čine muž i žena, odrasle osobe, koje žive zajedno u jednom domaćinstvu, sa svojom, ili adoptiranom djecom. Veća jedinica od nuklearne porodice je proširena porodica, u kojoj, osim bračnog para i djece, u istom domaćinstvu žive i bliski rođaci (babe, djedovi, braća i njihove žene, muževi itd.). Iako u zapadnim društvima danas prevladava monogamija, pa tako i monogamni brak, o porodici kao instituciji se ne može govoriti kroz jedan univerzalan model. Među najbrojnijim promjenama koje su uticale na porodicu su: porast udjela starijeg kontigenta u ukupnom stanovništvu, o kom treba da brinu članovi cijele porodice, porast broja porodica koje žive u siromaštvu, porast broja razvoda, nevjenčanih porodica, vanbračnih zajednica, jednoroditeljskih porodica, duža ovisnost mladih o roditeljima zbog nemogućnosti pronalaska zaposlenja itd. (Rudinesko, 2012.)

Stoga, danas je mnogo primjerenije govoriti o porodicama, u množini, nego o porodici. Kao posebno važan izvor raznolikosti, nameću se jednoroditeljske porodice, koje mogu nastati iz niza razloga. Osobe koje žive u braku mogu postati samohrani roditelji zbog razvoda braka (zakonski prekid), rastave (fizičko razdvajanje supružnika), i smrti jednog od supružnika. Takođe, i samohrani roditelji koji nikada nisu bili u braku mogu da se

podijele u dvije grupe: oni koji jesu živjeli sa drugim roditeljom djetetom kad je dijete rođeno i koji su se umjesto na brak, odlučili na kohabitaciju, ali su kasnije prekinuli zajednički život i oni koji nisu živjeli sa roditeljom djeteta, čak ni u vrijeme kad je dijete rođeno.

Porast jednoroditeljskih porodica prevashodno se tumači većom tolerancijom društva prema različitim oblicima porodice, međutim, nekolicina stručnjaka smatra da je i velika institucionalna pomoć u odgoju djece doprinijela tome da se sve više roditelja odlučuje na to da budu samohrani.

„Novi laburistički političari nisu otvoreno zastupali stanovište da je finansijska državna pomoć uzrok sve većeg broja samohranih majki. Oni su razvili praktične mjere za pomoć porodici uopšte, prihvatajući tezu da samohrani roditelji i nevjenčani parovi ponekad uspješno odgajaju djecu. S tim u vezi podržana je mogućnost da samohrani roditelji ostvare pravo na pomoć, uz podsticanje da prvenstveno potraže zaposlenje, umjesto da se oslanjaju na institucije socijalne zaštite.“¹⁸

Rekonstruisana porodica je porodica u kojoj jedan od partnera ima djecu iz prethodnog braka ili odnosa. Ova porodica se još naziva i binuklearna, jer dva domaćinstva nastala poslije razvoda čine jedan porodični sistem, ukoliko u takvim porodicama ima djece.

Homoseksualne porodice, lezbijski i gay parovi su prema nekim autorima odigrale pionirsku ulogu u razvoju postmoderne porodice. Krajem 1980-ih veliki broj homoseksualnih parova usvaja djecu i preuzima brigu o njima, te se ranija netrpeljivost prema ovim vidovima zajednica zamjenjuje sudskom praksom koja im dodjeljuje djecu na staranje. Takođe, i vještačka oplodnja omogućava homoseksualnim ženama da rađaju djecu i zasnuju porodicu bez heteroseksualnog kontakta.

Modeli porodične politike

Porodična politika, kao dio socijalne politike djeluje na porodične resurse putem poduzimanja različitih socijalno-političkih mjera, s ciljem poboljšanja položaja socijalnog stanja, naročito porodica koje su ugrožene.

¹⁸ Miković, Milanka, Osnove socijalne politike FPN, Sarajevo, 2009., str. 204.

„Porodična politika je u početku bila obilježena pretežno populacionim ciljevima. Stoga je neophodno napraviti razliku između populacione i porodične politike, iako se ove dvije politike međusobno prepliću i dopunjavaju.“¹⁹

Shodno gore navedenom, populaciona politika, ali i demografska imaju za cilj vršenje uticaja na kvantitativne i kvalitativne promjene u strukturi stanovništva. Porodična politika, za razliku od populacione usmjerena je na poboljšanje kvaliteta života porodice, odnosno njenih članova. Međutim, porodična i populaciona politika su isprepletene kroz ostvarivanje osnovnih mjera porodične politike kao što su: dječiji dodatak, pomoć majci, porezne olakšice i sl., koje se istovremeno smatraju i mjerama populacione politike. Takođe, ako uzmemo da je porodična politika u segmentu finansijskog davanja i različitih olakšica usmjerena prvenstveno ka porodicama sa više članova, onda sadrži i populacione komponente. Pored ostvarenja u segmentu populacione politike, porodičnom politikom u svakom društvu želi da se ostvari više ciljeva: eliminisanje ili ublažavanje siromaštva, jednakost spolova na tržištu rada, podržavanja ili oživljavanje tradicionalne porodice sa jednim hraniocem itd.

Porodična politika nekada može biti više usmjerena na pojedinca, nego na porodicu kao zajednicu. To znači da se porodična politika može definisati kao skup različitih mjera koje poduzimaju društvene zajednice, s ciljem zaštite, posebno porodica sa djecom. Ove mjere pomažu da se lakše savladaju različita nepovoljna socijalna, ekonomska, zdravstvena, stambena i druga stanja. Takođe, različite društvene mjere ublažavaju opterećenost porodice i finansijske izdatke neophodne za razvoj i uzdržavanje djeteta, uz mogućnost usklađivanja radnih i porodičnih obaveza, štiteći pri tome ženu, trudnicu, majku i dijete.

Do unazad nekoliko decenija, u većini zemalja se smatralo se da je porodica sfera intimnog, i da država i institucije ne treba da se upliću, pa samim tim i nije bilo prevelikih angažmana u porodičnim i populacionim politikama. Međutim, danas evropske zemlje na različite načine u svojim zakonodavstvima definišu obaveze države prema porodici. Tako se mogu razlikovati četiri osnovna pristupa:

Prvi pristup težište stavlja na formalne veze među članovima porodice, koje su definisane zakonima. Dakle, članovi koji se nađu u nepovoljnoj situaciji, pomoć prvo moraju potražiti u svojoj porodici, ili kod srodnika. Ukoliko je neko od navedenih u mogućnosti da pomogne, a odbije to, automatski se isključuje iz nasljedstva.

¹⁹ Miković, Milanka, Osnove socijalne politike FPN, Sarajevo, 2009., str. 205.

Drugi pristup podrazumijeva zakonsko definisanje obaveza odraslih članova prema djeci i roditeljima, te bližim srođnicima, kroz socijalna davanja zaposlenih u fondove za osiguranje ovisnih osoba, čime se porodica oslobađa neposrednih troškova.

Treći pristup se zasniva na postojanju zakonske obaveze izdržavanja i pomaganja zavisnom članu porodice.

Četvrti pristup se svodi na promjene u regulisanju odnosa u porodici i prema porodici, odnosno, nastojanje države da da veći dio odgovornosti za zavisne članove prebaci na njihovu porodicu i tako ojača njenu ulogu u rješavanju socijalnih problema.

O odnosu na hranioca, modeli porodične politike se zasnivaju na stavu da je porodica ključna institucija za održavanje društvene stabilnosti, pa stoga treba ojačati konvencionalnu porodicu, koja se sastoji od heteroseksualnih roditelja, odnosno zajednice u kojoj je zaposleni muškarac hranitelj. Shodno tome, položaj žene u konvencionalnoj porodici je u zavisnosti od vremenskog perioda i politike različit. Počev od stava da žena treba da ostane u kući i brine se o djeci, dok je muž, otac, hranilac, glava porodice dužan da osigura sredstva za život porodice, do stava da žena, pored muža ima pravo na rad, pa i da može biti hranilac porodice. Tako se, u zavisnosti od statusa roditelja, razlikuju tri modela porodične politike.

Čvrsti model muškog hranioca podrazumijeva postavljanje linije razgraničenja između porodične i javne odgovornosti. Dakle, zaposlene žene koje su ušle u javnu sferu nemaju uobičajene povlastice. Moraju raditi pod istim uslovima kao i muškarci, a tek onda prihvatati obaveze majke i kućanice.

Modificirani model muškog hranioca je roditeljski model u kom žena ima realne pretpostavke da bira između zaposlenja u vanjskim poslovima i ostanka kući. Ovaj model se razlikuje od čvrstog modela muškog hraniteljstva zbog toga što porodična politika podjednako priznaje potrebe žena kao majki i kao radnica.

Meki model muškog hranioca ili model dvoje hranilaca podrazumijeva da je žena zaposlena s punim radnim vremenom, te je to čini ravnopravnim članom porodice. Ovaj model zastupa jednaka socijalna prava svih odraslih članova porodice, koji zavise od tržišta rada.

Mjere porodične politike

Mjere porodične politike se razlikuju od države, do države, odnosno od razvijenosti određene države, te njene socijalne politike, odnosno mogućnosti društva da porodici i pojedinim njenim članovima obezbijedi odgovarajuću zaštitu i pomoć. Putem tri instrumenta država djeluje na područje porodične politike, a to su: novac, što podrazumijeva različite naknade koje država daje porodici; usluge, koje porodica, odnosno neki njeni članovi ostvaruju u specijalizovanim ustanovama; i vrijeme, odnosno plaćeno odsustvo koje roditelji ostvaruju po osnovu brige o djeci. (Milić, 2007.)

Troškovi za djecu su osnov za određivanje iznosa novčanih naknada na ime pomoći porodica sa djecom, koje se daju vidu dječijih dodataka, ili poreznih olakšica. Prilikom određivanja visine ovih troškova, svaka porodica ima neposredne izdatke za hranu, odjeću, obuću, stanovanje, obrazovanje, zabavu i sl., te oportunitetne troškove za djecu.

Dječiji dodaci su jedan od oblika pomoći koji država daje porodici s djecom na ime troškova za djecu, koji svojom visinom umanjuju životni standard porodice. U nekim zemljama, dječiji dodaci su vezani za zaposlenost roditelja, pa predstavljaju socijalno osiguranje, međutim, u posljednje vrijeme sve je više prisutna univerzalizacija dječijih dodataka, odnosno mogućnost ostvarivanja, bez obzira na socijalni status roditelja. Velike razlike su prisutne i kada je visina dječijeg dodatka u pitanju, pa se uvode određene restrikcije sredstava porodicama koje imaju visoke prihode.

Poreske olakšice su, isto tako, jedna od mjera porodične politike, koja se može uvesti na izdatke za obrazovanje djece, predškolski odgoj, stanovanje, zatim pomoć pri rođenju djeteta, dječiji dodaci, stipendije i sl.

Porodajno odsustvo je pravo namijenjeno prevashodno zaposlenim ženama, majkama neposredno prije i nakon poroda, sa ciljem oporavka, poslije rođenja djeteta. Vrijeme trajanja porodiljnog odsustva je različito od zemlje do zemlje, ali, generalno se koristi nekoliko sedmica prije poroda, sa ciljem oporavka poslije rođenja djeteta. U nekim zemljama, dio porodajnog odsustva može koristiti i otac.

Roditeljsko odsustvo nije vezano samo za period poslije rođenja, nego se može koristiti i kasnije i mogu ga koristiti oba roditelja. U nekim zemljama može da se koristi i u obliku skraćenog radnog vremena. Tokom roditeljskog odsustva, roditeljina naknade isplaćuje država. Pravilo je, da se s dužinom odsustva naknade smanjuju, a na kraju, roditelji imaju pravo i da uzmu i neplaćeno odsustvo.

Porodajno i roditeljsko odsustvo ima za cilj da roditeljima pomognu u ostvarivanju zahtjevne uloge roditeljstva, ali i da se dodatno osnaži pravo prevashodno majke za zaposlenjem. Enorman doprinos ovdje ima i institucionalna podrška koja igra veliku ulogu u provođenju porodične politike. Zbog svog zaposlenja, majke su djelimično svoje roditeljske obaveze prenijele na institucije, prvo jaslice, do treće godine djeteta, a od treće do šeste godine na vrtiće. Ove institucije imaju socijalnu, obrazovnu i vaspitnu ulogu. Mogućnost zbrinjavanja djece u predškolske institucije stimuliše porast nataliteta, jer se na taj način pomaže roditeljima u odgajanju djece.

Još jedna bitna stavka porodične politike je subvencija, ili oslobađanje roditelja da plaćaju puna sredstva za predškolsku institucionalnu brigu o djetetu. (Miković, 2009.)

Stambena politika

Način ostvarivanja stambenog pitanja, troškovi stanovanja, te površina korištenog stambenog prostora u odnosu na broj članova u domaćinstvu su pitanja koja pripadaju segmentima stambene politike, a u svim savremenim društvima čine jedan od segmenata socijalne politike. (Miković, 2009.)

Stambena politika je kompleksno pitanje socijalnog razvoja i itekako pronatalitetna, jer, jedan veliki argument koji bračni parovi ističu kad žele da se odluče za roditeljstvo je i adekvatno riješeno stambeno pitanje.

Shodno tome, postoje tri aspekta rješavanja stambenog pitanja.

Prvi aspekt podrazumijeva izgradnju socijalnih stanova za najugroženije kategorije društva. Drugi aspekt su subvencije, koje država daje određenim kategorijama stanovništva, a treći aspekt predstavljaju olakšice na kamate stambenih kredita, ili davanje premija na stambenu štednju.

Strategija proizvodnje i raspodjele stanova je različita, ali svrha joj je ista, povećanje izgradnje stanova, odnosno subvencioniranje potrošača i proizvođača.

Strategija ponude podrazumijeva subvenciju gradnje, gdje vlada gradi stanove za iznajmljivanje uz određene povlastice, ili daje subvencije neprofitnim organizacijama ili privatnim proizvođačima, u svrhu smanjivanja cijena gotovih stanova. Strategija potražnje

podrazumijeva davanje određenih subvencija potrošačima, u vidu poreskih olakšica, ili novčane pomoći.

„Stambena politika u BiH uslovljena je opštim društveno-ekonomskim i političkim stanjem i odnosima, tako da je, s obzirom na ustavno uređenje zemlje, dva entiteta i Distrikt Brčko, veoma teško govoriti o stambenoj politici, ne samo na nivou države BiH, nego i na nivou entiteta i distrikta.“²⁰

Nažalost, u Bosni i Hercegovini stambena politika je usmjerena prije svega na porodice raseljene i deložirane u prethodnom ratu i primarni cilj joj je da se zbrinu te kategorije stanovništva, a tek onda da se ulaže u zbrinjavanje i omogućavanje olakšica ostalim kategorijama stanovništva.

„Demografske posljedice rata (1992-1995) vidljive su i u smanjenom ukupnom broju domaćinstava, kao i njihove veličine u odnosu na 1991. godinu. S tim u vezi, treba istaknuti da mnoge porodice imaju traumatično prognaničko iskustvo i ne žive u mjestu svog predratnog prebivališta.“²¹

Projekcije i podaci upućuju na to da će Bosni i Hercegovini trebati još mnogo vremena da stambeno zbrine ratom ugroženu populaciju, a tek onda da se usresredi na neke druge socijalne kategorije i na stimulisanje populacione politike.

Socijalna politika i nezaposlenost

U modernom društvu, za svakog pojedinačnog člana zaposlenje čini osnov samopoštovanja i sigurnosti, pa čak i u situacijama kad uslovi rada i posao i nisu nešto naročito zadovoljavajući. Shodno tome, može se izdvojiti nekoliko važnih karakteristika rada:

- Novac, koji se dobija za obavljeni posao je osnov zadovoljavanja niza egzistencijalnih potreba, ali i sigurnost za individuu i njenu porodicu.
- Nivo aktivnost obezbjeđuje osnovu za sticanje i usavršavanje vještina i sposobnosti svakog zaposlenog pojedinca i tako apsorbuje njegovu energiju.

²⁰ Miković, Milanka, Osnove socijalne politikm FPN, Sarajevo, 2009., str. 223.

²¹ Emirhafizović, Mirza, Zolić, Hasan, Demografija, skripta, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2015., str. 132.

- Raznovrsnost je karakteristika rada kojom se zaposlenoj osobi osigurava pretpostavka da za vrijeme posla djeluje i radi u prihvatljivom okruženju, koje je suprotno od domaćeg.
- Struktura vremena predstavlja uhodani ritam za članove društva sa stalnim zaposlenjem, odnosno, (ne)mogućnošću da se zaposlena osoba fokusira na ostale životne aktivnosti.
- Društveni kontakt je karakteristika rada zahvaljujući kojoj zaposlena osoba u okviru radne zajednice ima mogućnost da ostvaruje prijateljstva i mogućnost učestvovanja u zajedničkim aktivnostima. Nezaposlena osoba ima znatno manje mogućnosti za ostvarivanjem ovog vida socijalizacije.
- Lični identitet je u uskoj vezi sa statusom zaposlenosti, jer se rad u društvu vrednuje kao jedna od komponenti pružanja osjećaja stabilnog društvenog identiteta.

U najužem smislu, nezaposlenost predstavlja nemogućnost pronalaska posla, odnosno plaćenog rada.

Posljedice nezaposlenosti su evidentno opterećujuće za pojedinca, kao člana društva, ali se reflektuju i na njegovu užu i širu sredinu. Posljedice nezaposlenosti po društvo su isto tako velike i pogubne i vode u niz socijalnih problema. Zbog sve većeg procenta nezaposlenosti, neki naučnici smatraju da devalvira i urušava se kvalitet života u društvu. Nezaposlenost može biti frikciona i tada se odnosi na privremenu, dakle, osoba ulazi i izlazi sa tržišta rada, zbog promjene radnog mjesta; i strukturalna, tip nezaposlenosti čiji su uzroci posebno velike promjene u privredi i turbulencije na tržištu rada.

Postoji spektar različitih posljedica nezaposlenosti na pojedinca. Osim onih finansijske prirode, nezanemarive su i socijalne. Refleksije su individualne, ali, generalno, po gubitku zaposlenja, ili nemogućnosti pronalaska istog neko duže vrijeme, osoba zapada u blagu krizu identiteta, gubi društvene kontakte, manje smisleno provodi slobodno vrijeme, osjeća se zabrinuto, tjeskobno, nesvrishodno i sl.

Nezaposlenost, nestabilni poslovi i niske zarade su jedna od ključnih stavki zašto se mladi ljudi ne osamostaljuju i ne kreću da zasnivaju svoje porodice, nego sve duže ostaju da žive sa svojim roditeljima. Tome u prilog ide i činjenica da je Bosna i Hercegovina na vrhu ljestvice po procentu nezaposlenosti mladih u Evropi. Prema podacima iz popisa stanovništva, domaćinstava i stanova 2013. godine, ukupan broj osoba od 30 godina i starijih koje žive sa roditeljima je 186.090.

„Ljudsko zdravlje je povezano sa sveukupnim socijalnim stanjem društva u kome pojedinac živi i radi, zasniva porodicu i odgaja potomstvo.“²²

Ako istorijski posmatramo, uticaj društvenih i prirodnih događaja kroz razvoj civilizacije je bio od bitne važnosti za obrasce zdravlja i bolesti. Tako može da se govori i o nejednakostima u okviru kojih određene grupe ljudi uživaju veće zdravstvene povlastice u društvu, u odnosu na druge grupe. Siromašnije grupe kraće žive i podložnije su bolestima, od imućnijih slojeva društva. Iako, u skupu ljudskih prava zdravstvena zaštita spada u osnovno ljudsko pravo, bez kojeg nije moguće provesti i ostvariti osrala. Priznato je brojnim međunarodnim dokumentima, a po završetku Drugog svjetskog rata, odnosno od 1948., Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima je to zagarantovano.

U članu 25., stav 1 stoji: „Svaki pojedinac ima pravo na takav standard života koji obezbjeđuje zdravlje za njega i njegovu porodicu što uključuje hranu, odijevanje, stanovanje, zdravstvenu zaštitu i neophodne socijalne usluge.“²³

Ostvarivanje prava na zdravlje je usko vezano sa mogućnošću ostvarivanja ostalih ljudskih prava, osiguranih Deklaracijom, kao što su pravo na ishranu, stanovanje, rad, obrazovanje, ljudsko dostojanstvo, život bez diskriminacije, jednakost i zabranu torture, privatnost, pristup informacijama, slobodu udruživanja, okupljanja, kretanja, zasnivanja porodice.

Sintagma „Najviši mogući nivo zdravlja“ predstavlja biološke i socio-ekonomske uslove pojedinca i raspoložive resurse države. Shodno tome, pravo na zdravlje u svim svojim formama i na svim svojim nivoima sadrži međusobno bitne, povezane forme:

- Dostupnost javno zdravstvenih ustanova i ustanova koje se bave zdravstvenom zaštitom, što podrazumijeva njihovo postojanje u dovoljnom obimu i kapacitetu, kompetentan kadar i esencijalne lijekove.
- Pristupačnost predstavlja fizičku pristupačnost cjelokupnoj populaciji, naročito osobama sa invaliditetom, majkama i bebama, te osobama treće životne dobi. Zatim, ekonomsku pristupačnost, odnosno mogućnost da se finansijski pokriju troškovi liječenja.

²² Emirhafizović, Mirza, Zolić, Hasan, Demografija, skripta, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2015., str. 185.

²³ <http://www.mdomsp.hr/userdocsimages/arhiva/files/73214/Op%C4%87a%20deklaracija%20o%20ljudskim%20pravima.pdf> (19.2. 2018.)

Pristupačnost informacija, što podrazumijeva pravo da se trsže i primaju informacije vezane na zdravlje.

- Prihvatljivost podrazumijeva obavezu poštovanja medicinske etike i kulture pojedinca, manjina i zajednica, pojedinosti u odnosu na spol, životnu dob.
- Kvalitet zdravstvenih kapaciteta dobara i usluga i pored prihvatljivosti, podrazumijeva određene naučne i medicinske standarde, obučenosť medicinskog kadra, upotrebu naučno odobrenih lijekova, sa valjanim rokom trajanja i dr.

Demografsko-epidemiološki faktori posebno u drugoj polovini 20. vijeka uticali su na to da životna očekivanja čovjeka značajno porastu. O ovome govore demografske studije o veličini, sastavu i dinamici ljudske populacije, sa podacima koji sadrže stopu rađanja, stopu smrtnosti, stopu očekivanja životnog vijeka, zatim uzroke smrti, najčešće bolesti itd. Danas su u modernim zemljama bolesti kao što su šarlah, dječija cerebralna paraliza, tuberkuloza... gotovo iskorištenjane, a standard zdravstva i stepen vakcinisanja dojenčadi na visokom nivou.

Istraživanja o klasi i zdravlju otkivaju jasnu vezu između mortaliteta i morbiditeta, s jedne strane, i društvene klase kojoj pojedinac pripada, s druge strane. Mada postoji trend ka boljem stanju zdravlja društva kao cjelini, dolazi do značajnih dispariteta između različitih klasa koje utiču na pokazatelj zdravstvenog stanja, kao što su težina novorođenčeta, krvni pritisak ili rizik od hroničnih bolesti.

„Pojedinci iz viših društveno-ekonomskih slojeva su zdraviji, viši i jači i žive duže od onih koji se nalaze niže na društvenoj ljestvici. Razlike su još veće u pogledu mortaliteta dojenčadi, te smrtnosti djece.“²⁴

Uloga javnog zdravstva u reformi zdravstvenih sistema, ogleda se u usvajanju i implementaciji zdravstvenih strategija javnog zdravstva sa planom akcije koji je sačinjen na osnovu epidemiološke evidencije, obrađujući zdravstvene probleme cijele populacije.

„Dobar sanitarni sistem, bolja ishrana i poboljšani kanalizacioni sistemi i higijena predstavljaju mnogo uticajnije faktore, pogotovu kad je riječ o smanjenju stope smrtnosti kod dojenčadi i djece.“²⁵

²⁴ Gidens, Entoni, Sociologija, Ekonomski fakultet, Beograd, 2003., str. 157.

²⁵ Ibid., 169.

U Bosni i Hercegovini organizacija zdravstvene zaštite je u nadležnosti entiteta. Nadležnosti u FBiH su podijeljene između federalnih i kantonalnih vlasti, čime je zdravstveni sistem još više decentralizovan. U RS-u je zdravstvena zaštita podijeljena na regione, ali bez podijeljene odgovornosti. Reforma sistema zdravstvene zaštite u BiH je počela neposredno nakon rata, kada su entitetska ministarstva zdravstva u saradnji sa međunarodnim institucijama donijela niz neophodnih dokumenata sa ciljem povećanja efikasnosti i ekonomičnosti zdravstvene zaštite. Posljedice ove reforme nisu još dale očekivane rezultate, ali su napravljeni početni koraci.

Ukoliko konstatujemo da 2002. godine 22% stanovništva nije imalo zdravstveno osiguranje, tim bliže smo odgovoru na pitanje u kakvom je stanju socijalni sistem i zdravstvena zaštita u Bosni i Hercegovini.

Sve ovo dodatno obeshrabruje mlade ljude da zasnivaju porodice i mlade bračne parove da se odlučuju na roditeljstvo, jer, prva misao koja se nameće uz pojam roditeljstvo je adekvatna zdravstvena zaštita, pre i perinatalna njega.

Rezime prvog dijela

Na osnovu svega do sada izloženog, možemo zaključiti da je najviše rat oblikovao zbilju savremenog bh. društva. Izlaskom iz rata, naša zemlja se suočila sa nenadoknadivim ratnim mortalitetom i velikim brojem trajno raseljenih i iseljenih osoba.

Takođe, u tom periodu Bosna i Hercegovina je ušla u zreli stadij demografske tranzicije, odnosno, u posttranzicijsku fazu razvoja stanovništva, za koju su karakteristične niske stope nataliteta, no ovu situaciju dodatno komplikuje i neadekvatna socijalno-ekonomska situacija.

Visoka stopa nezaposlenosti i nemogućnost zasnivanja radnog odnosa, nedovoljne zarade, socijalna isključenost, loša zdravstvena zaštita, gotovo nikakva stambena i socijalna politika, ostaci rigidnog partirarhalnog sistema, loša participacija žena u društvu itd. dovode do vrlo lošeg životnog standarda, koji čini da je savremeno bh. društvo na granici demografskog kraha.

„Oduvijek je postojala uzročno-posljedična veza između ekonomskih i demografskih pojava. Svako društvo teži da zardži optimalan broj stanovništva, uz najoptimalnije uslove života, kako bi na taj način osiguralo što bolji i lagodniji život svom stanovništvu.“²⁶

Međutim, u Bosni i Hercegovini situacija nije ni blizu optimalnoj.

Nakon prve tri poslijeratne godine, gdje imamo natalitetnu nadkompensaciju, od 2000. godine, evidentatn je pad nataliteta, tako da je prirodni priraštaj u Bosni i Hercegovini još 2007. godine iz pozitivnog, prešao u negativnu prirodnu promjenu. Ovako nizak prirodni priraštaj uslovljen je neiskorišćenošću fertilnog kontigenta, jer se mladi ljudi rijetko odlučuju na osamostaljivanje od roditelja i zasnivanje svojih porodica, a i kada se odluče na taj korak, uglavnom se zadrže na jednom, do dvoje djece. Tako je TFR 1,3 djece po ženi, dakle, najniža niska stopa.

Ukoliko se ovakav trend projicira u budućnost, socio-ekonomska situacija ostane nepromijenjena, a mjere populacione politike neadekvatne i zasnovane prevashodno na mjerama socijalne politike, Bosna i Hercegovina će vrlo brzo postati zemlja staraca, sa nepopravljivim demografskim gubicima.

²⁶ Emirhafizović, Mirza, Zolić, Hasan, Demografija, skripta, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2015., str. 11.

Drugi dio

Porijeklo porodice, značaj za društvo i faktori koji prethode odgađanju zasnivanja porodica

Razmišljamo li o istorijskom razvoju porodice, ne možemo a da se ne dotaknemo svojih prapredaka koji su živjeli na drvetu, pa vremenom evoluirali i sišli s drveta, te počeli spontano da se udružuju u horde iz kojih su nastali rodovi, plemena, narodi i nacije, a istovremeno se razvijala i jačala mikrozajednica- porodica.

Kroz ove evolucione faze mijenjala se struktura porodice.

Ove promjene su uslovljene promjenom ponašanja ljudi, tj. njihovom spoznajom o okolini koja ih okružuje i njihovoj (ne)mogućnosti da je mijenjaju, ali i (ne)mogućnosti da mijenjaju sebe i interakcije sa drugim ljudima.

U nastavku ćemo pokušati odgovoriti na pitanje kako se i pod kojim uslovima porodica kao mikrozajednica razvijala kroz istoriju.

Tokom istorije, različiti dijelovi svijeta su se razvijali potpuno različitim brzinama. Tako su i porodični odnosi i interakcije bili potpuno drugačije postavljeni kod različitih naroda.

„Nazivi otac, dijete, brat, sestra, nisu nikakve počasne titule, već nose sobom potpuno određene, vrlo ozbiljne uzajamne obaveze, čiji skup čini bitni dio društvenog uređenja onih naroda.“²⁷

Morgan za porodicu kaže da je ona aktivni element i da nikad ne stoji u mjestu, no da se kreće od nižeg stupnja k višem. Međutim, sistemi srodstva su pasivni i samo u dugim razdobljima registrišu različiti napredak koji je porodica u toku vremena učinila. Marks ovdje dodaje osim porodičnog, pravni, religijski, filozofski, te sistem uopšte.

Dakle, imamo tri glavna oblika braka, koji odgovaraju periodama ljudskog razvoja. Divljaštvu odgovara grupni brak, varvarstvu- sindijazmički, a civilizaciji- monogamija, dopunjena preljubom i prostitucijom.

Najprimitivniji oblik porodice je porodica krvnog srodstva gdje su bračne grupe izdvojene po generacijama, dakle, djedovi i babe su u okviru porodice međusobno muževi i žene, isto tako su njihova djeca muževi i žene, kao što će i njihova djeca biti muževi i žene. U ovom

²⁷ Engels, Fridrih, Porijeklo porodice, privatnog vlasništva i države, Svjetlost, Sarajevo, 1975., str. 29.

stepenu razvoja porodice braća i sestre imaju uzajamne bračne dužnosti i prava, što podrazumijeva i spolne odnose, dok je spolno opštenje između roditelja i djece isključeno. Porodica krvnog srodstva izumrla je u najprimitivnijim stepenima razvoja čovječanstva.

Porodicu krvnog srodstva zamjenjuje punalula, što je ujedno i prvi korak organizacije porodice, jer podrazumijeva isključivanje roditelja i djece iz spolnih odnosa, a drugi krug isključuje braću i sestre. Nesumnjivo je da su se plemena kod kojih je to sparivanje srodnika bilo isključeno daleko brže razvijala. Ovaj napredak dovodi i do pojave ustanove gensa. Svaka porodica se nakon nekoliko generacija morala pocijepati i dolazi do formiranja novih kućanskih zajednica između nekrvnih srodnika.

„Gens ili rod (množina gentes) je zajednička ustanova svim varvarima do njihovog ulaska u civilizaciju.“²⁸

Još u vrijeme grupnog braka, svaki muž je imao glavnu ženu, takoreći ljubimicu, a on je za nju bio „najglavniji“ muž. Ovo je bio preduslov da grupne brakove potisne sindijazmička porodica, odnos gdje jedan muškarac živi s jednom ženom, a nevjerstvo ostaje pravo muškarca.

Sindijazmička porodica se sastojala od niza pojedinačnih bračnih parova koji još žive u zajedničkom domaćinstvu. Ovakav vid porodice je nastao između divljaštva i varvarstva, negdje na višim stepenima divljaštva, a u nekim dijelovima na prelasku u varvarstvo.

Brakovi između gensova koji nisu u krvnom srodstvu rađali su umno zdravije potomke, što pokazuju i istraživanja njihovih lobanja, na osnovu kojih se primjećuje povećanje njihovih mozgova.

Podjela rada između polova bila je podređena uslovima života, prevashodno radi ženinog rađanja djece, a ne položajem žene u društvu kao danas. Tako dolazimo do zaključka da:

„Dama civilizacije okružena lažnim poštovanjem i odstranjena svakog stvarnog posla ima beskrajno niži društveni položaj nego žena barbarstva, koja teško radi, ali koja u svome narodu vrijedi za stvarnu damu i koja je i bila takva po svome karakteru.“²⁹

U ovom periodu dolazi do pripitomljavanja životinja, koje je donijelo neslućena bogatstva i stvorilo nove društvene odnose. Do nižeg stupnja varvarstva, bogatstvo se sastojalo od kuće, oruđa, odjeće i grubog nakita. Hrana se morala iznova pribavljati svaki novi dan.

²⁸ <https://bs.wikipedia.org/wiki/Gens>

²⁹ Engels, Fridrih, Porijeklo porodice, privatnog vlasništva i države, Svjetlost, Sarajevo, 1975., str. 45.

Međutim, u sindijazmičkoj porodici pravo vlasništva s gensa prelazi na individualni bračni par, koji sada ima pripitomljene životinje od kojih dobija hranu, mlijeko, meso, radnu snagu-vuču...

U ovom periodu ropstvo dobija svoju pravu vrijednost. Za varvare na nižem stupnju rob je bio bezvrijedan, jer ljudska snaga na ovom stupnju ne daje nikakav višak vrijednosti rada. Zbog toga su muškarce uglavnom ubijali, a ženama se ženili i adoptirali ih u svoje gensove.

Međutim, uvođenjem pripitomljavanja stoke, obrade metala, tkanja i zemljoradnje koje je u porodičnom vlasništvu, rob dobija na vrijednosti, a status žene se uveliko mijenja; od onog povlašćenog, do potpuno potčinjenog, gotovo ravnog statusu roba.

U ovom periodu dolazi i do ukidanja računanja porijekla po majci, a ustanovljena je muška loza porijekla i patrijarhalno naslijedno pravo.

„Ukidanje matrijarhata bilo je svjetskoistorijski poraz ženskog roda.“³⁰

Muškarac uzima kormilo u kući, žena je lišena dostojanstva, podjarmljena, pretvorena u robinju njegove pohote i oruđe za rađanje djece. U ovom periodu, u Rimu, dolazi do formiranja pojma „familiae“, koji nije ideal današnjeg „filistra“, koji se sastoji od sentimentalnosti. Primat je na očinskom vlašću nad ženom, djecom i robovima, s pravom nad životom i smrću svih njih.

Prelazni period između gensa i porodice gdje samo roditelji žive sa svojom djecom je i zadruga, koja podrazumijeva da nekoliko generacija živi zajedno na jednom imanju. Zadruga se dugo zadržala kod slavenskih naroda, a u nekim oblicima je bila vidljiva i u nekoliko decenija unazad, naročito kod Srba i Bugara. Iz zadruge se razvila seoska opština, ili marka s pojedinačnim obrađivanjem i s prvobitnom periodičnom, a onda konačnom podjelom ziratne zemlje.

U ovom periodu dolazi do pripitomljavanja životinja, koje je donijelo neslućena bogatstva i stvorilo nove društvene odnose. Do nižeg stupnja varvarstva, bogatstvo se sastojalo od kuće, oruđa, odjeće i grubog nakita. Hrana se morala iznova pribavljati svaki novi dan.

Monogamska porodica se razvija iz sindijazmičke, u prelazno doba između srednjeg i višeg stupnja barbarstva, a njena krajnja pobjeda je jedan od početaka civilizacije. Zasniva se na vladavini muškarca i rađanju djece s neosporivim očinstvom, u svrhu naslijeđivanja dobara. Razlika između sindijazmičke i monogamske porodice je jer u monogamskoj

³⁰ Engels, Fridrih, Porijeklo porodice, privatnog vlasništva i države, Svjetlost, Sarajevo, 1975., str. 51.

vladaju čvršće veze između muškarca i žene, koje samo muž može da raskine, tj. da otjera svoju ženu. Brak bez djece se razvodi.

U počecima monogamske porodice, monogamija važi samo za ženu, za muškarca samo formalno, dakle, neformalno on i dalje opšti sa više žena, no, njegova formalna žena je dužna da zaštiti i sačuva njegovu čednost.

Muškarci su imali svoje poslove iz kojih su žene bile isključene. Družile su se uglavnom samo sa ženama i rijetko imale kontakt s drugim muškarcima, naročito nepoznatim.

Porijeklo monogamije nije bilo plod individualne spolne ljubavi. Monogamija je bila prvi oblik porodice koji se zasnivao na ekonomskim, a ne na porodičnim uslovima, tj. na pobjedi privatnog vlasništva nad zajedničkim.

Tek u srednjem vijeku možemo da govorimo o individualnoj spolnoj ljubavi. Jasno je da su oduvijek ljepota, prisni odnosi i podudarne sklonosti kod ljudi budili želje za spolnim odnosima i nije im bilo ravnodušno s kim će stupiti u brak, no, prioritet su bili neki drugi faktori, interes kuće, miraz... Samo u romanima i potčinjenim klasama se mogla naći istinska ljubav radi ljubavi. Tako da, ni srednji vijek ne možemo nazvati vremenom slobodnog, individualnog izbora. Od tada, do naše spolne ljubavi prošlo je mnogo vremena.

Tek nakon velikih geografskih otkrića, svjetske trgovine i manufakture koji su bili začeci industrijske revolucije, javlja se i liberalizacija kada je sklapanje brakova i odabir partnera u pitanju, jer, ovo je vrijeme kad se raskrstilo sa svim običajima i tradicionalnim odnosima.

Naša spolna ljubav razlikuje se od jednostavnog spolnog nagona, erosa, jer pretpostavlja uzvraćanje ljubavi kod voljene osobe, a samim tim je žena izjednačena sa muškarcem. Tako danas za moralni brak smatramo samo onaj koji je sklopljen iz ljubavi, pa je isto tako moralan i samo onaj u kom ljubav i dalje živi. Tako da, ukoliko dođe do toga da se ugase naklonosti, za današnje društvo razvod tog braka je blagodat.

Funkcije savremene porodice

Danas, savremenu porodicu posmatramo kao osnovnu društvenu grupu koja ima mnoštvo funkcija prema svojim članovima u društvu u cjelini, a prema načinu života, razlikujemo: seljačku, radničku, službeničku i elitnu.

„Središnja i relativno autonomna pozicija moderne porodice upućuje na zaključak da je razmještaj pojedinaca na društvene pozicije samo inicijalno klasno određen, ali ne i konačan.“

Značaj porodice kao osnovne ćelije društva je nemjerljiv. Ogleda se prevashodno u njemim funkcijama i odgovornosti kako prema sebi iznutra, tako i prema društvu u cjelini. Porodica je spona između individue i društva.

„Svaka porodica ima pet osnovnih funkcija:

- Seksualno-reproduktivna
- Emotivno-psihološka
- Ekonomsko-zaštitna
- Odgojno-obrazovna
- Socijalizirajuća³¹

Porodica kao institucija reguliše seksualno ponašanje svojih članova i tako održava moralnu stabilnost kako porodice, tako i društvene zajednice. Rađanje djece u okviru porodice je višestruka prednost za društvo, jer je time potomstvu osiguran identitet, nasljedstvo i emotivni razvoj.

Biološko-antropološka i emotivno-psihološka funkcija čovjeka ga čini sadržajnim prirodno-društvenim bićem. Porodica je mjesto za druženje, ljubav i sigurnost. Roditeljska ljubav između djece i roditelja, te seksualnost supružnika oplemenjuje emocionalno-psihološke sadržaje.

Kako bi porodica preživjela, neophodno je da opskrbi egzistenciju za svoje članove. Tokom povijesti, ekonomska funkcija porodice se mijenjala. U prošlosti, sve proizvodne aktivnosti su obavljane unutar porodice, dok su se danas te aktivnosti izmjestile izvan nje. Briga porodice za materijalno izdržavanje podrazumijeva i brigu za zdravlje, psihičkom i fizičkom sigurnošću, obrazovanjem itd.

Elementarne spoznanje, prava znanja o čovjeku, govoru, pokretima, odnosima i sl. čovjek stiče u porodici, preko odraslih članova. Porodica čovjeka priprema za daljnji život i učenje, razvijanjem odgojnih vrijednosti.

³¹ Žiga, Jusuf, Dozić, Adib, Sociologija, Off set, Tuzla, 2007., str. 165.

Porodica ima nezamjenjivu ulogu u primarnoj socijalizaciji čovjeka. Primarne strukture ličnosti su odlike porodice, koja posreduje između svojih članova i društva u pogledu usvajanja jezika, normi ponašanja, religije, vrijednosti, kulture...

Savremena porodica u kontekstu društvenih promjena

„Sa monogamnim brakom u osnovi, oslonjena na stabilan bračni par, uređena striktno raspoređenim polnim ulogama, kao dio društva ličnog dohotka i industrije, eto tako je izgledao šezdesetih i sedamdesetih godina 20. vijeka model zapadnjačke porodice. Tada je sociologija pretpostavljala da je taj model dovršen oblik institucije, da je on proizvod industrijalizacije i da će se proširivati na ostala društva u svijetu, kako se ona „modernizuju.“³²

Savremeno, postmoderni društvo obilježava velika brzina promjena. Nestaje veliki broj orijentira koji su do sada oblikovali živote ljudi, a važnost i poželjnost individualnog izbora i postignuća, povećanje neizvjesnosti, nesigurnosti, ubrzanje životnih tokova itd. dobijaju primat. Sve ovo utiče kako na društvo u cjelini, tako i na njegovu osnovnu ćeliju-porodicu, ali, ni individua ne ostaje neokrnuta. Danas ne postoji jasna granica između kuće i radnog mjesta, privatnog i javnog života, a za zajednički život ne postoje „naslijeđena uputstva“³³, ustaljenih porodičnih normi i vrijednosti, već se moraju ulagati neprestani naponi, kako bi se razvile strategije za uspješno funkcionisanje i uređenje životnog prostora. Današnje društvo je otvoreno za sve opcije, ali brzina promjena u društvu ne dozvoljava pojedincu, niti porodici da izgradi bilo kakve dugoročne životne strategije.

U današnjem društvu, u težnji za istinskim ostvarenjem i ispunjenjem, individua se lakše opredjeljuje da okonča određeni odnos, vezu, zajednicu ili brak, koja ne ispunjava određena očekivanja i pokušava naći drugo rješenje, ka ostvarenju svog cilja. To u prošlosti nije bilo lako ostvarivo, zbog stigme koja je pratila razvod, prevashodno zbog jakog uticaja religije i stavova iste na brak i porodicu, te postojanja zajedničkih vrijednosti

³² Segalen, Martin, Sociologija porodice, Clio, Beograd, 2009., str.46.

³³ Vilić, Dragana, Porodica u kontekstu savremenih društvenih promjena, Sociološki diskurs, godina 1, broj 2, Ekonomski fakultet Banja Luka, 2011., str.22.

u društvu, koje su stabilizovale brak, a veliku ulogu je igrala i međusobna ekonomska ovisnost.

Postmoderni društvo je približilo uloge muškarca i žene, u pogledu obrazovanja, zaposlenja, ekonomske stabilnosti, karijere i porodice itd., što je uslovalo i drukčiju percepciju braka, prihvatanje drukčijih vrijednosti u odnosu na one koje su imale prethodne generacije, o braku uopšte, seksualnom ponašanju, rodnim podjelama, broju potomaka itd. Kod mladih žena se rađa želja za samostalnošću i samoispunjenošću, kroz posao i kombinaciju radnih sa bračnim i roditeljskim obavezama, što do sada nije bio slučaj.

„Sloboda žena da rade, da ostvaruju kontrolu nad rađanjem, sloboda biranja sopstvenog načina života i kod muškaraca i žena, jesu novine koje nisu bile dostupne prethodnim generacijama, a koje u savremenom društvu mladima daju prilike za drugačije izbore.“³⁴

Sukladno ovim promjenama u savremenom društvu, odvija se i postmoderni transformacija porodice, koju karakterišu labave veze i dinamičnost, što znači da unutar porodice ne postoji čvrsta integracija, niti hijerarhija odnosa, porodica je otvorenija prema društvenom svijetu, i društvenim institucijama, prima vrijednosti iz različitih izvora, njena egzistencija je otvorena prema svim sistemima društva i postala je institucionalno labavija, nego što je bila. Fluidni životni tokovi i nepostojanje društvenih okvira imaju za rezultat slabljenje bračnih odnosa, te zamjenu braka fleksibilnijom zajednicom- kohabitacijom. U brak se ulazi kasnije, djeca se rađaju u kasnoj životnoj dobi, ili se partneri odriču roditeljstva, te se javljaju istospolni brakovi i kohabitacije.

Oblik nuklearne porodice prestaje da bude jedini obavezni i društveno prihvatljiv oblik zajedničkog života. Na ovo je uticao niz faktora, među kojima su: transformacija funkcije moderne porodice, promjene u strukturi porodice, tranzicija braka i roditeljstva, uticaj društvenih, ekonomskih i demografskih faktora itd.

³⁴ Vilić, Dragana, Porodica u kontekstu savremenih društvenih promjena, Sociološki diskurs, godina 1, broj 2, Ekonomski fakultet Banja Luka, 2011., str.22.

Pojavom modernog građanskog društva, došlo je do sveobuhvatnog, korjenitog transformisanja porodice. Jačanje sekularizma, sve intenzivnije ispoljavanje individualizma, konzumerističko-hedonistička životna filozofija, odbacivanje solidarnosti, razgrađivanje patrijarhalnog autoriteta u porodici, prihvatanje vrijednosti o slobodi polova, razdvajanje seksualnosti od reprodukcije i ostvarivanje kontrole nad reproduktivnim procesima, ukidanje dvostrukog standarda za muškarce i žene, izlazak žene u javnu sferu, pojava novih reproduktivnih tehnologija, součavanje sa novim rizicima, globalizacija, informatizacija društva... sve je ovo dovelo do pojave novih obrazaca braka i porodice. (Prema Vilić, 26., 2011.)

„U modernom društvu profesija i karijera postaju legitimni lični ciljevi kako žena tako i muškaraca, jer je zahvaljujući "perfektnoj" kontracepciji, začecje moguće odlagati i planirati (kada i s kim žena želi da ima dijete).“³⁵

Ovi novi obrasci su doveli do skoka divorcijaliteta, pada nupcijaliteta, porasta kohabitacija i pada fertiliteta ispod nivoa neophodnog za prostu reprodukciju stanovništva. Suštinu partnerskog odnosa sada čini afektivna povezanost partnera, ljubav, zadovoljstvo, strast... i to je jedino što se ulaže u odnos, pa se zato, ove interakcije mnogo lakše raspadaju i ponovo usvajaju. Prema Gidensu, brak je oslobođen svoje instrumentalne, reproduktivne seksualnosti.

„Ljubav suštinski priroda redu ličnog, koje ne trpi nametanje države.“³⁶

Deinstitucionalizacija braka uzrokovala je povećan broj razvedenih, sve veći broj kohabitacija, veliki postotak obnovljenih porodica, mnogo jednoroditeljskih porodica, mnoštvo homoseksualnih zajednica sa i bez djece, te domaćinstava u kojima živi samo jedna osoba.

Ideja o nuklearnoj porodici kao dominantnoj formi porodičnog života bila je široko prihvaćena i zbog toga su sve ostale forme manje društveno prihvatljive, pa čak i neobične, odbijajuće, ili patološke, zahvaljujući rigidnim medijskim i političkim

³⁵ Bobić, Marija, Prekomponovanje braka, partnerstva i porodice u savremenim društvima, BIBLID 0038-982X(2003): 1-4 p.65-91, str. 72.

³⁶ Segalen, Martin, Sociologija porodice, Clio, Beograd, 2009., str.146.

„porodičnim diskursima“ i rasuđivanju o tome šta je normalna i prihvatljiva porodica, a šta neprihvatljiva. (Prema Rene T., 2009., str.37.)

Na sreću, različiti aranžmani porodičnih i partnerskih odnosa pokopali su tu konceptualnu i empirijsku dominaciju modela nuklearne porodice, ali nisu doveli do izumiranja porodice kao društene institucije.

Savremena porodica prerasta u prostor za kompromis i nagodbu u vezi sa svim pitanjima zajedničkog života, bez primarnog trajnog obavezivanja, solidarnosti, poštovanosti itd., no, ne treba zanemariti činjenicu da je i u ovoj porodičnoj formi temeljnu porodičnu vezu čini odnos između roditelja i djece. Shodno tome, nameće se zaključak da je briga za dijete jedini konstitutivni element definicije porodice i on istovremeno razlikuje porodicu od drugih aranžmana zajedničkog života- partnerske veze, kohabitacije, itd.

„Kako bi se mogle sagledati promjene u porodičnom životu u savremenosti, neophodno je da se distanciramo od ideološki i politički „nametnutih“ predstava o porodici, te da oprezno pristupimo postavljanju i razmatranju pitanja u vezi sa „krizom“ porodice, njenim „nestajanjem“, osnovom porodičnog života i sl.“³⁷

Danas brak ne predstavlja jedinu osnovu partnerstva.

„Umjesto jedinog oblika prihvaćene zajednice, trajne monogamije, počinje da se širi neformalna praksa. Pojavljuje se čitava lepeza formi kohabitacije i seksualnog „združivanja“ (Fuko) kao što su vanbračna heteroseksualna kohabitacija, vanbračna i bračna homoseksualna kohabitacija, „otvoreni brakovi“, „brakovi na daljinu“, multilateralni brakovi, brakovi koji se odriču djece itd.“³⁸

Povećanje razvoda brakova i broj vanbračnih zajednica dovodi u pitanje model po kom se smatralo da samo institucija braka mora biti preduslov za porodicu. Od tri bitne sastavnice tradicionalnog braka, prokreacija, kohabitacija i legitimacija, u partnerskim odnosima ne moraju nužno sva tri biti ispunjena. Ovi odnosi su oslobođeni instrumentalne seksualnosti i pravnog priznanja, no, ukoliko se u takvim zajednicama rode djeca, ona su pravno izjednačena sa djecom čiji su roditelji u braku.

Transformaciju braka, paralelno prati i transformacija roditeljstva. Tranzicija od tradicionalnog, do posmodernog roditeljstva ostvarena je usljed razdvajanja roditeljstva od

³⁷ Vilić, Dragana, Porodica u kontekstu savremenih društvenih promjena, Sociološki diskurs, godina 1, broj 2, Ekonomski fakultet Banja Luka, 2011., str.31.

³⁸ Milić, Anđelka, Sociologija porodice, Čigoja štampa, Beograd, 2007., str. 128.

braka, čime se mijenja suština roditeljstva u savremenom društvu. Pravi se otklon od tradicionalne percepcije po kojoj se brak sklapa radi djece, i da bi bio funkcionalan, djeca su neophodna, a ukoliko vremenom, i sa djecom postane nefunkcionalan, u njemu bi se ostajalo upravo zbog njih. Međutim, u 21. vijeku koncept roditeljstva je dobio jednu sasvim drugu dimenziju, forsiraju se simetrični položaji roditelja, te postaje primjetna ravnoteža u roditeljskim ulogama, gdje očeva uloga dolazi više do izražaja.

Problemi koji prate roditeljstvo 21. vijeka su nesigurno okruženje, dominacija sekundarnih agenasa socijalizacije, siromaštvo itd., što narušava odnose između roditelja i djece i dovodi do porasta autonomije djece u odnosu na roditelje i slabljenje autoriteta roditelja. Sve ovo uzročno-posljedično dovodi do toga da parovi odlagaju stupanje u brak i kohabitaciju, odlagaju rađanje djece, smanjuju broj rođene djece.

Međutim, manji broj djece u savremenoj porodici ne znači i smanjenje troškova u vezi sa njihovim podizanjem, njegom, socijalizacijom itd. Povećanje standarda podrazumijeva da roditelji velike resurse troše na djecu (vrijeme, novac, energija, znanje, sposobnosti, emocije, zdravlje...). (Prema Blagojević, 1997., str. 64.)

Porast nezaposlenosti, stagnacija u mehanizmima socijalne zaštite, niski prihodi, ekonomska kriza i drugi uslovi kojima se obezbjeđuje određeni kvalitet života utiču na ekonomsku funkciju porodičnog domaćinstva. Neki oblici zaštite koje porodica pruža svojim članovima su angažman roditelja u vezi sa podizanjem, njegovanjem i čuvanjem djece, porodična zaštita i solidarnost, pomaganje, ekonomska zaštita, izdržavanje djece, naslijeđivanje imovine i sl., postoje bez obzira na promjene i transformacije koje se dešavale u porodici.

Slobodno pozicioniran pojedinac u porodici ima više uticaja na same promjene u njoj. Relaksirane uloge, naročito žene oslobađaju od tradicionalnih očekivanja, individualizam doprinosi tome da ljudi budu aktivniji učesnici u izgradnji vlastitih života i definisanju vlastitog identiteta. Smanjuje se uticaj tradicije i uspostavljenih vrijednosti, što u značajnoj mjeri utiče na sve aspekte čovjekovog života, a naročito one porodične. Pojedinci u savremenom dobu, oslobođeni pritiska tradicije, imaju velike mogućnosti da samostalno oblikuju svoj život, da žive na otvoreniji i relaksiraniji način nego što je to bio slučaj kod prethodnih generacija, kojima su tradicija i određeni društveni faktori, klasa, rod, etnična pripadnost itd. usmjeravali aktivnosti i način života. (Prema Gidens, 2005., str.66/67)

Seksualna revolucija i borba za ženska prava, uz tehnološke promjene na planu reprodukcije, informatizacije društva, uticaja globalizacije, legalizacija istospolnih brakova

itd. su faktori promjene porodice. Globalizacija je doprinijela tome da se lokalne zajednice oslobode stega i stuše u mnogo šire interakcije, što je odredilo pojedince da budu slobodniji, samosvjesniji, oslobođeni stega, reproduktivne seksualnosti. Rezultati ovih promjena su strukturalni zaokreti u novim oblicima življenja.

„Umjesto ranijih materijalnih veza i odnosa koji su dovodili do sklapanja braka (angažirani brakovi) i njegovog održavanja, sloboda i demokratičnost bračne institucije u modernom društvu se ogleda u tome što se brak počinje temeljiti isključivo na jednoj nematerijalnoj vrijednosti. Ljubav je „krajnji, kristalizirajući elemenat odluke o izboru bračnog partnera“.³⁹

Veliku ulogu su odigrali i ekonomski trendovi, koji su preobrazili tržište radne snage, razvoj sektora uslužne djelatnosti koji je stvorio mogućnosti za zapošljavanje i obrazovanje žena, sticanje ekonomske stabilnosti itd. su uticali na to da se redefiniše porodica kao takva, te doveli do povećanja razvoda i redefinisanja moći u porodici, smanjenja fertiliteta, i povećanja raznovrsnih porodičnih formi.

Socijalno-ekonomski faktori, razvoj savremene globalne ekonomije i kapitalizma, tehnološke promjene u radu, novi načini privređivanja, produžetak školovanja, kasniji ulazak na tržište rada, nezaposlenost, nesigurni i slabo plaćeni poslovi, nemogućnost usklađivanja porodičnih i radnih obaveza... uticali su na to da mladi kasnije stupaju u brak, da imaju fleksibilniji stav prema razvodima i sve manju stopu fertiliteta.

Kako bi se razumio demografski kontekst promjena i transformacija porodice, mora se imati u vidu kompleksan društveno-ekonomski i demografski razvitak određene države. Dejstvo demografskih faktora, nataliteta, mortaliteta, starosna struktura stanovništva, učestalost celibata, povećan broj razvoda itd. često se prenaglašavaju u tumačenju savremene transformacije porodice.

„Kada se govori o budućnosti porodice, mora se imati u vidu odnos društva prema porodici u savremenim tokovima transformacije i društva i porodice. Porodica za pojedinca i sve njene članove, kao i društvenu zajednicu u cjelini ostaje i dalje prioritarna i značajna funkcija i zajednica, ali, sve ove promjene zahtijevaju radikalnu transformaciju u odnosu države, društva prema porodici (sistemske, dugoročne, i neposredno po porodici

³⁹ Milić, Anđelka, Sociologija porodice, Čigoja štampa, Beograd, 2007., str. 128.

orjentisane društvene politike- porodične politike) i drugačiju vrstu odnosa svih članova porodice prema održanju porodične grupe i njenom razvoju.“⁴⁰

Formiranje bračnih i porodičnih zajednica u savremenom bh. društvu

Emotivno vezivanje, stupanje u brak i zasnivanje porodice, antropolozi i dalje smatraju osnovnim potrebama čovjeka i koliko god značaj porodice kao institucije bio potcijenjen u savremenom društvu, brak je osnovni oblik ujedinjavanja dvoje ljudi različitog pola radi stvaranja potomstva.

„Iako smo svakodnevno svjedoci nastajanja brojnih alternativa i odstupanja od ovog osnovnog oblika zadovoljavanja osnovne ljudske potrebe, ukorijenjene u ljudskoj i biološkoj prirodi, i dalje je to najrasprostranjenija forma udruživanja dvaju odraslih osoba, različitog pola.“⁴¹

Bosansko-hercegovačko društvo je poprilično tradicionalno i na zasnivanje braka još uvijek gleda više kao na plodotvorno ujedinjavanje dvaju porodica, nego ujedinjavanje samo dvije individue. U našoj kulturi je da se ovaj čin tradicionalno proslavlja, po vjerskim, običanim i zakonskim normama.

Partneri koji se ujedinjuju, istovremeno donose u novu zajednicu dvije porodične tradicije, koje će se asimilirati sa svim njihovim normama, vrijednostima, pravilima, ulogama i navikama. Nakon sklapanja braka, bračni par, prije dolaska djece prolazi kroz period navikavanja na zajednički život, prihvatanja jednog drugog, tako da upoznavanje bude zasnovano na realnim vrlinama, manama i individualnim osobinama svakoga od njih, bez idealiziranja, kao u prvoj fazi zaljubljenosti i zanosa.

Zasnivanje brakova u savremenom bh. društvu, determiniše nekoliko stavki: društvo izlazi iz poratnog perioda, ekonomska situacija je slaba, socijalna zaštita nedostatna, raskidanje sa određenim kulturuloško-tradidionalnim vezama evidentno. Sve to dovodi do određene stope nupcijaliteta u društvu.

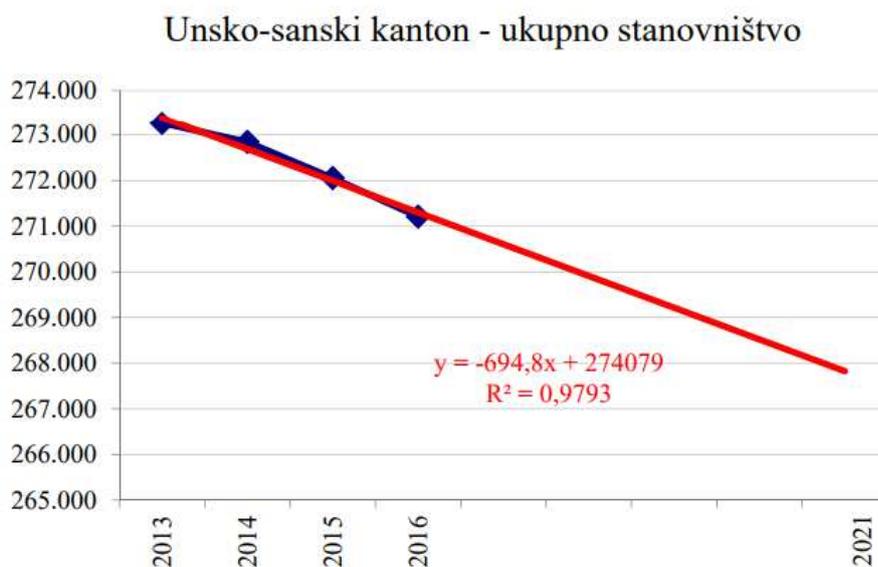
„Ako pogledamo kretanje ovih stopa, može se zaključiti da njena veličina zavisi od više faktora i to privrednog stanja zemlje, ratnog stanja itd., takođe, kretanje ove stope pokazuje

⁴⁰ Milić, Anđelka, Sociologija porodice, Čigoja štampa, Beograd, 2007., str. 129.

⁴¹ Pašić, Kreso, Adila, Koordinate obiteljskog odgoja, Filozofski fakultet, Sarajevo, 2004., str. 105.

u mnogim zemljama da je ona naglo porasla, naročito u periodu poslije rata, a da naglo opada u predratnom stanju jedne zemlje.⁴²

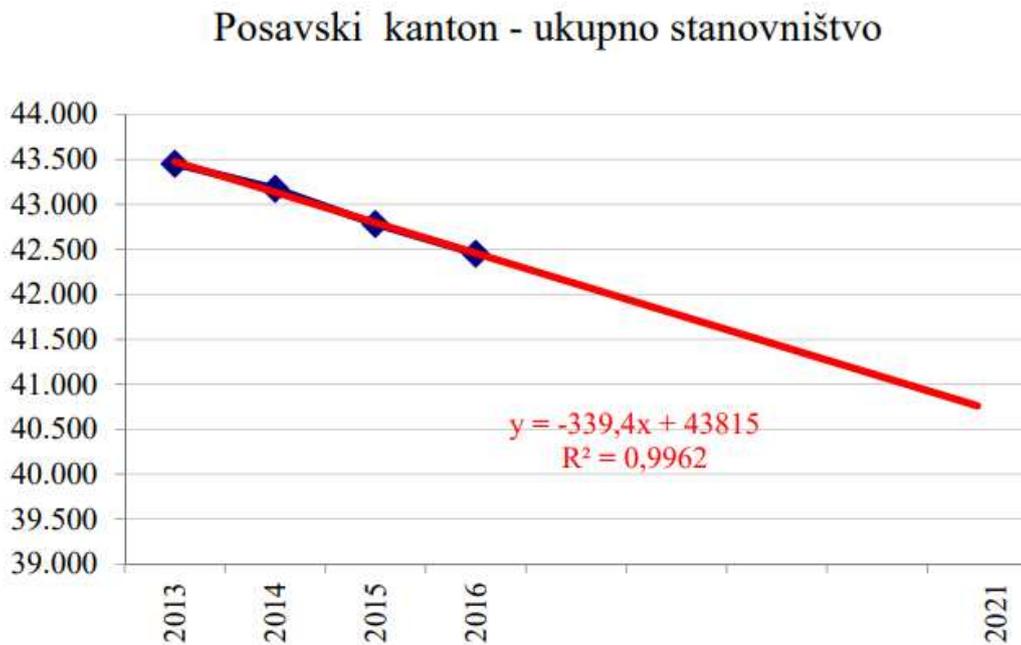
Bosnu i Hercegovinu već uveliko prati evidentna stopa pada nupcijaliteta, od koje ne smije da se bježi i neophodno je raditi na socijalnim i populacionim politikama, kako se ne bi desio demografski slom u našoj zemlji. Prije svega, neophodno je centralizovati te politike, jer danas imamo slučaj da beba rođena u Sarajevu vrijedi više od bebe rođene u Bihaću, ili Livnu ili nekom drugom gradu, koji nema socijalnu politiku kakvu ima najveći grad u našoj zemlji. Prije svega, to nije etično, a onda predstavlja i veliku finansijsku blokadu roditeljima koji žive u nerazvijenim regijama Bosne i Hercegovine. Osim finansijskih, uveliko se razlikuju i socijalna zaštita koja se odnosi na pre i peri natalnu, pedijatrijsku njegu, pretškolski smještaj djece, slobodno vrijeme djece tokom školovanja, itd. Tako dolazimo do zaključka da Bosna i Hercegovina ima 12 različitih pristupa ovom problemu (10 kantona, Republika Srpska i Brčko Distrikt). Sukladno tome, broj novorođene djece uzročno-posljedično varira od ovih faktora, ali i od samog broja stanovnika i broja fertilnog kontigenta na određenom području. Prema projekcijama Zavoda za statistiku FBiH, bez obzira na varijacije u uslovima, našoj državi prijete demografski egzodus. Podaci na graficima koji slijede su izraženi za 9 kantona, bez Kantona Sarajevo, Republike Srpske i Brčko Distrikta, ali nažalost, ni tamo nisu ništa povoljniji, izuzev Kantona Sarajevo.

⁴² Zolić, Hasan, Demografija, skripta, FPN, Sarajevo, 2010. god., str. 84.

Grafik 1. Unsko-sanski kanton

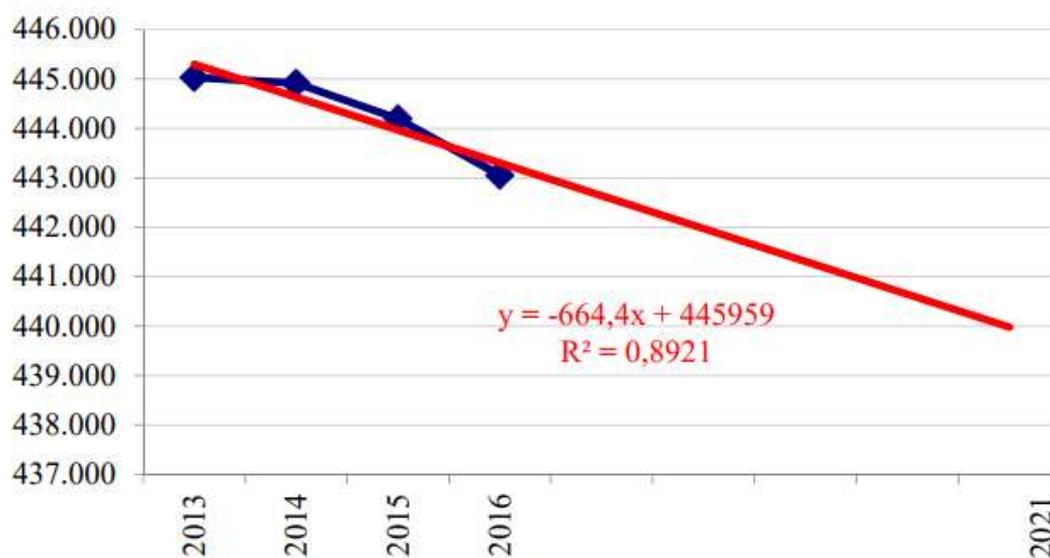
U Unsko-sanskom kantonu 2013. godine je živjelo oko 273 000 stanovnika, a procjene su da će ih do 2021. ostati ispod 268 000, što je za 5 000 stanovnika manje.

Grafik 2. Posavski kanton

U Posavskom kantonu je 2013. godine živjelo 43 500 stanovnika, a 2021. se procjenjuje da će biti oko 40 500, što je za 2 000 stanovnika manje.

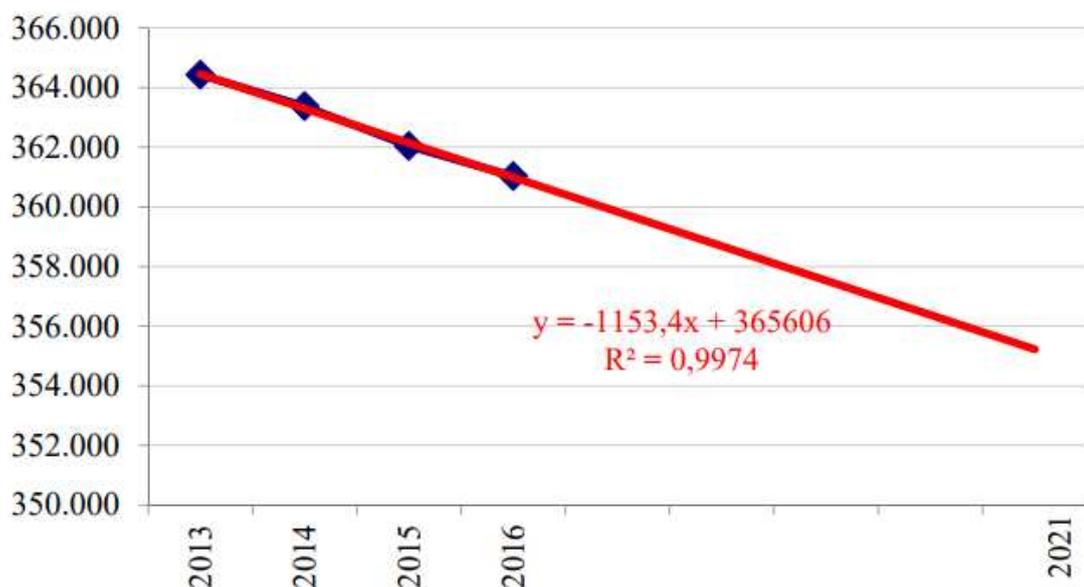
Tuzlanski kanton - ukupno stanovništvo

Grafik 3. Tuzlanski kanton

Kada je Tuzlanski kanton u pitanju, situacija je nešto malo povoljnija u odnosu na Posavski i Unsko-sanski kanton. U tuzlanskom kantonu je 2013. godine živjelo 445 000 stanovnika, a 2021. se procjenjuje da će živjeti oko 440 000. Tuzlanski kanton prednjači i kada je broj zaposlenih u pitanju, socijalna davanja i socijalni servisi i veliki broj mladih ljudi ostaje tu da živi, je su im zadovoljene osnovne životne potrebstine.

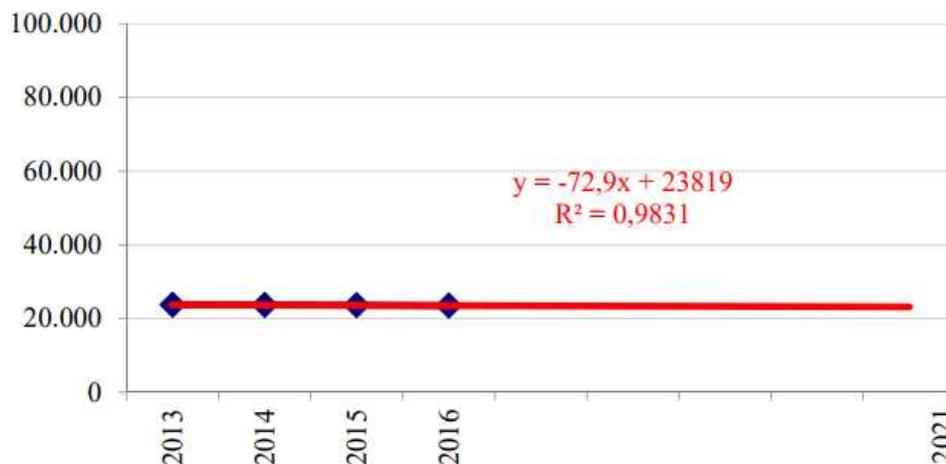
Zeničko-dobojski kanton - ukupno stanovništvo

Grafik 4. Zeničko-dobojski kanton

Kada je u pitanju Zeničko-dobojski kanton, ponovo nailazimo na alarmantne podatke. U ovom kantonu je 2013. godine živjelo 364 000 stanovnika, a projekcije za 2021. godinu se 355 000, što je za 9 000 ljudi manje u samo 8 godina.

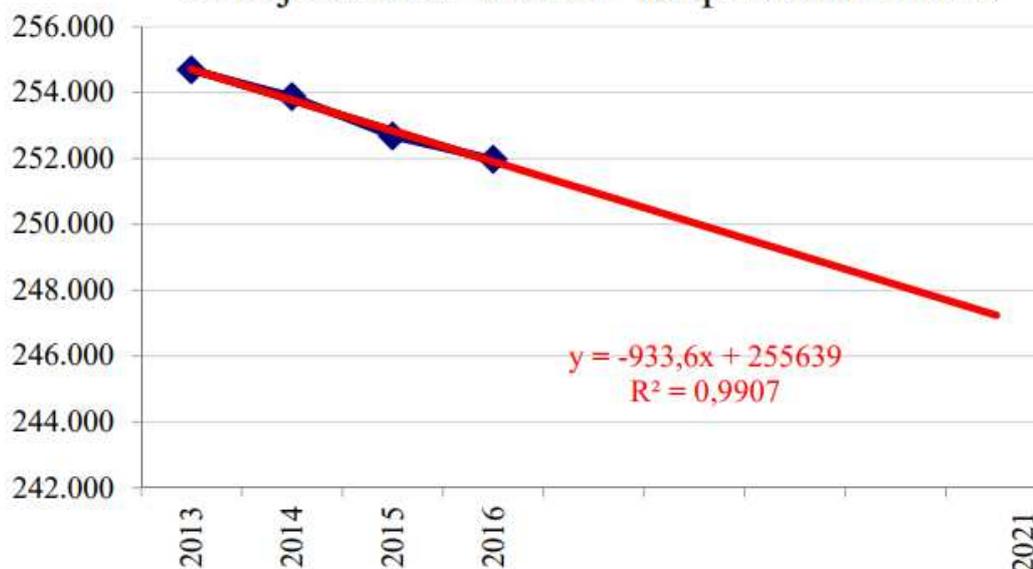
Bosansko-podrinjski kanton - ukupno stanovništvo

Grafik 5. Bosansko-podrinjski kanton Goražde

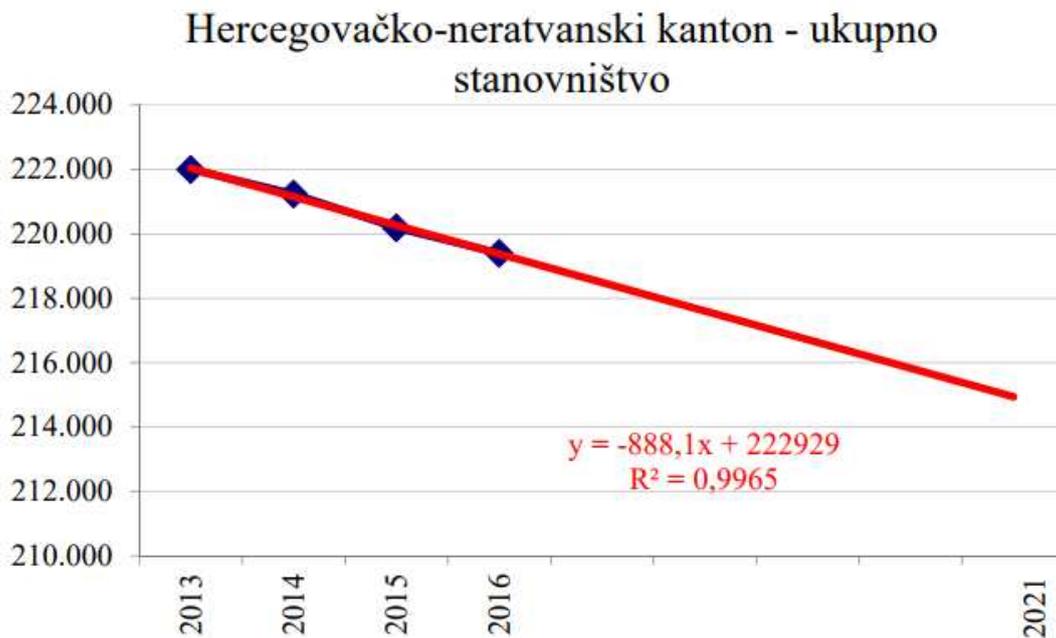
Kada je Bosansko- podrinjski kanton u pitanju, prema procjenama ovdje neće doći do drastičnih promjena u broju stanovnika i projekcije su da će 2021. godine ovdje živjeti oko 20 000 stanovnika, koliko ih je bilo i 2013. To je pokazatelj da u ovom kantonu većinsko stanovništvo čine osobe srednjih godina, bez preferencija da proširuju porodicu, ali još uvijek nisu zagazili u treću etapu života.

Srednjobosanski kanton - ukupno stanovništvo

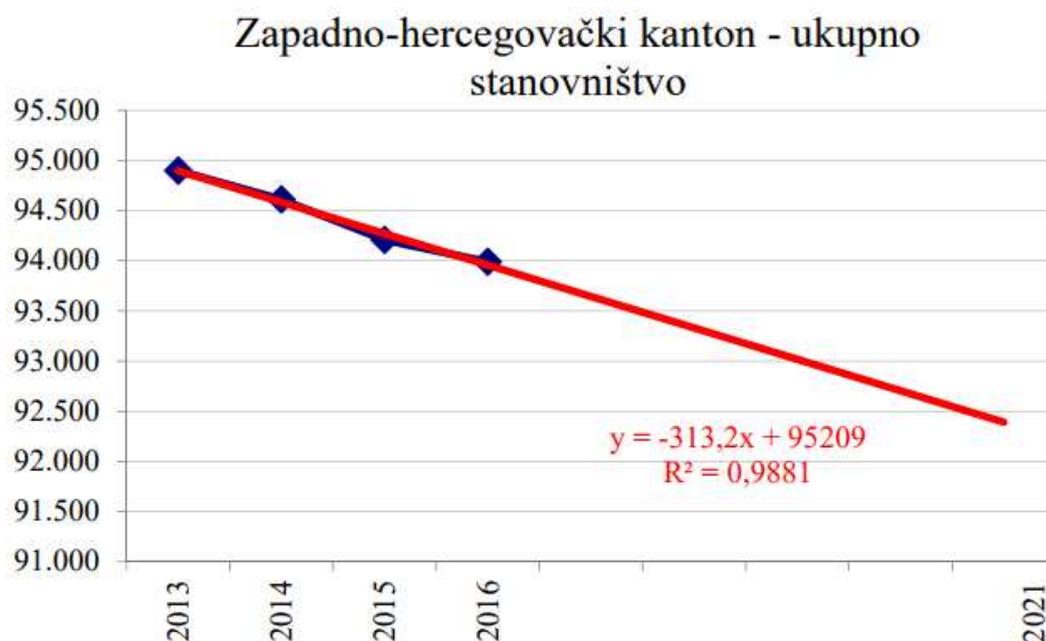
Grafik 6. Srednjenosanski kanton

Posmatrajući opadajuću krivu kada je brojnost stanovništva u Srednjenosanskom kantonu u pitanju, uviđamo da će sa oko 255 000 stanovnika koliko je živjelo 2013. godine, ovaj broj doći na oko 247 000 stanovnika 2021. godine, što je manje za oko 8 000.

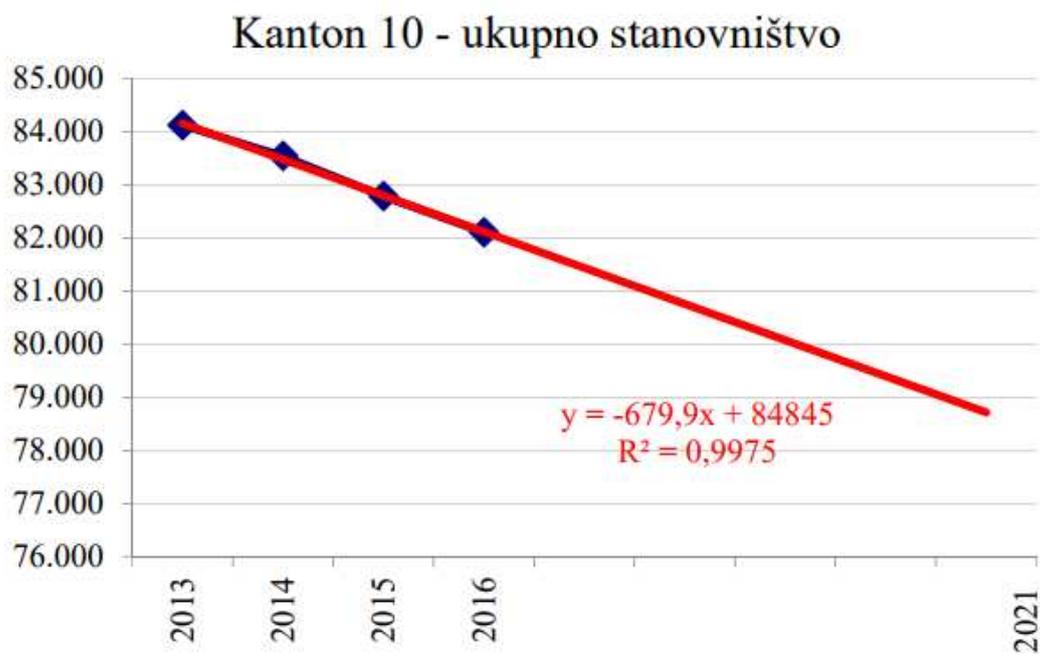
Grafik 7. Hercegovačko-neretvanski kanton

I u Hercegovačko-neretvanskom kantonu uviđavan je pad ukuopnog broja stanovnika za oko 7 000, što je u prosjeku sa ostalim kantonima, sa 222 000 stanovnika 2013. godine na 215 000 stanovnika 2021. godine.

Grafik 8. Zapadno-hercegovački kanton

U Zapadno-hercegovačkom kantonu 2013. godine je živjelo nešto iznad 94 500 stanovnika, a taj broj će se, po procjenama, 2021. godine smanjiti na oko 92 500 stanovnika, što je za oko 2 000 manje. Zapadno-hercegovački kanton je prividno u malo povoljnijem položaju u odnosu na ostale, međutim ovi statistički podaci proizilaze iz toga što se već veliki broj ljudi odselio iz ovog kantona, uglavnom mladih, zbog benefita koje im daje hrvatska putovnica i ulazak Hrvatske u Evropsku uniju i većinu stanovništva čine osobe srednje životne dobi.

Grafik 9. Kanton 10

U Kantonu 10 je živjelo oko 84 000 stanovnika 2013. godine, no projekcije su da će se taj broj 2021. godine smanjiti na ispod 79 000 stanovnika, što je i dalje u skladu sa statistikama ostalih kantona.

Rezime drugog dijela

Danas, savremenu porodicu posmatramo kao osnovu društvenu grupu koja ima mnoštvo funkcija prema svojim članovima u društvu u cjelini, a prema načinu života, razlikujemo: seljačku, radničku, službeničku i elitnu.

Postmoderni društvo je približilo uloge muškarca i žene, u pogledu obrazovanja, zaposlenja, ekonomske stabilnosti, karijere i porodice itd., što je uslovalo i drukčiju percepciju braka, prihvatanje drukčijih vrijednosti u odnosu na one koje su imale prethodne generacije, o braku uopšte, seksualnom ponašanju, rodnim podjelama, broju potomaka itd. Kod mladih žena se rađa želja za samostalnošću i samoispunjenošću, kroz posao i kombinaciju radnih sa bračnim i roditeljskim obavezama, što do sada nije bio slučaj.

Zasnivanje brakova u savremenom bh. društvu, determiniše nekoliko stavki: društvo izlazi iz poratnog perioda, ekonomska situacija je slaba, socijalna zaštita nedostatna, raskidanje sa određenim kulturološko-tradidionalnim vezama evidentno. Sve to dovodi do određene stope nupcijaliteta u društvu.

Usložnjavanju problema doprinosi i činjenica što trenutno ne postoji jedinstvena populaciona politika na nivou Bosne i Hercegovine. Postoje samo pojedinačne mjere koje se svode na subvenciju prvog zaposlenja visokoobrazovanih mladih osoba i određene benefite koji se tiču manje kamate prilikom prve kupovine stana. Ostale povlastice su varijabilne u odnosu na ekonomsku stabilnost kantona, odnosno entiteta, što je čisti paradoks, jer kantoni sa više novca imaju i bogatije stanovništvo, za razliku od siromašnih perifernih mjesta, gdje je socijalno-ekonomska situacija ispod svakog minimuma, a demografski oporavak je misaona imenica.

Treći dio

Tendencije u razvoju stanovništva Bosne i Hercegovine

Rastući problem iseljavanja u kombinaciji sa padom nataliteta osiromašuje društvene potencijale, a odgovor nadležnih na sve ovo izostaje.

U periodu od 2007. do 2017. godine prirodnom depopulacijom Bosna i Hercegovina je izgubila više od 40 000 stanovnika. Posljednje statistike pokazuju da državu dnevno napušta 80 ljudi. Sve ovo je razlog zato se Bosna i Hercegovina našla na listi deset zemalja svijeta s najnižim fertilitetom u periodu 2010-2015, prema statistikama UN-a.

Stopa totalnog fertiliteta je za oko 40 % ispod praga koji se zahtijeva za jednostavnu reprodukciju stanovništva, a to je nešto više od dvoje djece po ženi, što znači da će naredna generacija biti za toliko umanjena, plus gubici nastali po osnovi stalne emigracije.

Prosječan broj djece po ženi prikriva mnoge varijacije koje postoje, od nesudjelovanja u reprodukciji, koje se često dovodi u vezu s odgađanjem roditeljstva za kasnije godine, do rađanja dvoje ili više djece. Ipak, višegodišnji prosjek rađanja u BiH upućuje na to da prevladava model jednog djeteta u porodici. Tako niske norme rađanja imat će višestruke implikacije koje će se odraziti ne samo na međugeneracijske porodične odnose, nego i na demografski, i ukupni društveno-ekonomski razvoj.

Velike su prostorne razlike kad je riječ o stopi nataliteta i prirodnih promjena u Bosni i Hercegovini. Najnižu stopu nataliteta očekivano imaju one opštine s malim brojem stanovnika koje su formirane sticajem ratnih okolnosti, bez realne ekonomske i demografske opravdanosti, ali i one u kojima zbog raseljavanja i stradanja stanovništva skoro da ne postoji fertilna baza.

Najalarmantnija situacija je u opštinama koje se nalaze na entitetskim granicama, ili su daleko od gradskih centara za koje su vezane. U nekim od ovih mjesta: Istočni Mostar, Istočni Drvar, Kupres u RS, tokom godine rodi se samo jedno ili nijedno dijete.

Opštine u kojima je situacija malo bolja, ali koje i dalje imaju izrazito nizak natalitet su: Ravno, Neum, Bosansko Grahovo, Donji Žabar, Pelagićevo, Novo Goražde, a s nešto višim nivoom rađanja slijede ih Domaljevac-Šamac, Odžak, Orašje, Kupres u FBiH, Dobretići itd. Mnoga sela su već potpuno prazna i napuštena. Mladi su se odselili u gradske i prigradske sredine, ili napustili državu, a stanovnici treće životne dobi prirodnom

depupulacijom nestali. Samim tim se izgubila potreba i za škole, te zdravstvenu i socijalu skrb u ovim mjestima.

Dok neke rijetke opštine bilježe veći broj živorođenih od broja umrlih osoba, pretežno u Federaciji BiH, drugim prijeto pustošenje. Situacija je posebno kritična u Kantonu 10, zatim Posavskom, ali i u mnogim dijelovima Republike Srpske. Izuzetak su Banja Luka i Laktaši, gdje je, prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, u 2017. godini broj živorođenih neznatno nadmašio broj umrlih. Po visini stope prirodnog prirasta izdvajaju se: Bužim, Velika Kladuša, Banovići, Živinice, DoboJ-Jug, Kakanj, TešanJ, Donji Vakuf, Novi Travnik, Hadžići, Ilijaš, Ilidža i Vogošća. Međutim, te opštine, u većini slučajeva, ne mogu popraviti prosjek ni na nivou kantona kojem pripadaju, uz izuzetak Sarajevskog i donekle Zeničko-Dobojskog.

Tok depupulacijskih procesa u BiH

Stopa rađanja bila je veoma visoka nakon Drugog svjetskog rata, u prosjeku više od petero djece po ženi, da bi od druge polovice 1950-ih otpočeo njen pad, koji je sve više dobijao na intenzitetu. Bosna i Hercegovina je najbrže od svih manje razvijenih zemalja i područja Balkana prošla kroz demografsku tranziciju.

Već početkom 1980-ih godina totalna stopa fertiliteta pala je ispod zamjenskog nivoa. Uoči rata, 1990. godine opća stopa nataliteta bila je 15,4 promila, a totalna stopa fertiliteta 1,7 (djece po ženi). Broj živorođenih 1990. godine iznosio je skoro 67 000, što je više nego dvostruko uspoređujući s godišnjim nivoom rađanja počevši od 2011. godine pa nadalje. Posljedice rata se u velikoj mjeri reflektiraju na skorašnje (de)populacijske procese. Od 2002., s izuzetkom 2009. i 2012. godine, prosječan broj djece po ženi manji je od 1,3, a ta pojava u literaturi se označava kao najniži niski fertilitet.

Zadovoljavajuća stopa nataliteta, ako se teži stagnantnom modelu razvoja stanovništva, trebala bi biti nešto viša od stope mortaliteta, a to je, s obzirom na trenutne vitalno-statističke parametre u BiH, iznad 11 promila, što znači da prosječan broj djece po ženi na godišnjem nivou treba bude oko dvoje. Upravo zbog loših socio-ekonomskih uslova mnogi parovi ne ostvare svoje fertilitetne aspiracije, jer su neka istraživanja pokazala da većina osoba želi imati dvoje djece.

Još 2007. broj umrlih je po prvi put premašio broj rođenih i od tada se ta tendencija nastavlja. Taj podatak je već tada trebao zabrinuti nadležne institucije i trebalo je početi raditi na populacionim i pronatalitetnim politikama, ali to se nije desilo.

Evidentno izostaje adekvatan odgovor vlasti na izmijenjenu demografsku stvarnost u vidu dobro osmišljene populacijske politike, kako bi se ublažile posljedice biološke regresije, koja uzima sve više maha. Finansijski instrumenti populacijske politike ne bi trebali biti percipirani samo kao rashodovna stavka, već kao investicija u biološki opstanak društva. Osim novčanih subvencija, neophodna su druga dva instrumenta, usluge, kao što je mreža ustanova za dnevno zbrinjavanje djece s odgovarajućim kapacitetima, te vrijeme namijenjeno za roditeljstvo.

Važno je povećati stopu zaposlenosti mladih, jer je to osnovna pretpostavka zasnivanja porodice. Sudeći po negativnim demografskim trendovima, stiče se utisak da se umjesto stimulativne, provodi antinatalitetna i emigracijska, tj. restriktivna populacijska politika, kojoj je cilj smanjenje broja stanovnika. Na demografske trendove i depopulacijske procese posebno utiču migracije.

Migracijski obrazac se promijenio i to se ogleda prvenstveno u strukturi osoba koje odlaze, načinu i motivima odlaska, ali i šemama regrutiranja inostrane radne snage u određnim zemljama. Nekada je među migrantima najzastupljenija bila nisko kvalificirana muška radna snaga, dok su danas nosioci migracionih procesa visoko obrazovane osobe. Odliv stručnjaka (brain drain), uz starenje stanovništva i opadanje ionako niske stope nataliteta, zasigurno predstavlja jedan od najvećih izazova savremenog bh. društva. Osim što iseljenici/e odnose svoj bioreprodukcijski potencijal, jer se uglavnom radi o osobama u optimalnoj reproduktivnoj dobi, njihovim odlaskom istovremeno se gubi i vrijedni, a često i nenadoknadivi, ljudski kapital. Time ujedno propadaju i sve prethodne investicije u obrazovanje. S druge strane, ljudski kapital u BiH nerijetko biva obezvrijeđen, bilo zbog nemogućnosti pronalaska posla koji odgovara stečenim kvalifikacijama, bilo zbog potplaćenosti zaposlenih. Uz ostale probleme, negativna selekcija kadrova jedna je u nizu boljki tranzicijskog bh. društva. Među osobama koje su napustile ili namjeravaju otići iz zemlje su i one koje su imale, odnosno imaju siguran pa čak i relativno dobro plaćen posao, a kao najčešći razlog navode nedostatak perspektive za svoju djecu.

Većina zemalja Evrope ima problem s iseljavanjem, smanjenjem broja stanovnika, te nedovoljno velikom stopom fertiliteta, ali čini se da Bosna i Hercegovina u tome prednjači. Iako su vlade drugih zemalja osmislile brojne finansijske poticaje, kako za porodice s više

djece, tako i za mlade ljude, kako bi riješili ovaj problem u našoj zemlji ne postoje nikakve javne politike, niti konkretne zakonske mjere koje bi spriječile ili prevenirale daljnji odlazak stanovništva.

Problem je tim složeniji što su ove evropske zemlje, svojim finansijskim poticajima i drugim benefitima itekako privlačne za mlade ljude iz Bosne i Hercegovine, koji upravo tamo odlaze da zasnuju svoje porodice, budu elementi društva i time utiču na popravljjanje demografske slike u tim država.

U BiH ne postoje pronatalitetne politike jer nemamo jasne zakonske odredbe koje se tiču zaštite materinstva i porodice. Postoji nacrt zakona o zaštiti porodice s djecom koji nikada nije došao na Dnevni red na nivou Federacije BiH, a ne postoji ni zakon na nivou države.

Od vitalnog je interesa riješiti i pitanje porodilja u BiH. Te žene su na margini i njihova prava se svakodnevno krše, od toga da nemaju socijalnu i zdravstvenu zaštitu, preko mogućnosti da ih poslodavac u svakom trenutku može proglasiti viškom i raskinuti radni odnos, kakao ne bi bio dužan da snosi obaveze porodiljske naknade, dok je žena na odsustvu.

U Republici Srpskoj se, zbog centralizovanosti Sistema sve čini jednostavnijim, čak se i mladi poduzetnici sve češće odlučuju registrovati firmu u RS-u nego u FBiH, zbog administrativno-pravnih olakšica, ali statistike u drugom entitetu nisu ni malo optimističnije, a zahvaljujući svemu tome stopa fertiliteta u BiH 1990. godine iznosila je 1,8 djece po ženi, da bi se 2017. godine smanjila se na 1,3 djece po ženi.

Motivi odlaska iz BiH

U posljednjih pet godina BiH napustilo više od 150.000 ljudi, jer mogućnosti tržišta kod nas nisu zadovoljavajuće, prevashodno zato što je loša ili nikakva ponuda poslova, a i ako zasnuju radni odnos, ljudi uglavnom rade za minimalac, nisu prijavljeni njihov posao je nesiguran. Najveći krivac za ovo je tranzicija tržišne ekonomije.

Iako nijedna Vlada ne može spriječiti odlazak ljudi, može kreirati jedan bolji, pronatalitetni ambijent i tako redukovati broj ljudi koji žele otići iz zemlje zbog nespostojanja perspektive.

Pozitivne stvari koje su se desile u posljednjih nekoliko godina su subvencije za prvo zaposlenje mladih koji završe fakultet i posticajna politika da se mladi, koji sklope brak do 35. godine, oslobode plaćanja poreza pri kupovini stana.

Sistematizirani zakonski okvir po kojem treba raditi i provoditi pronatalne politike, te davati stimulacije mladim ljudima u Bosni i Hercegovini ne postoji. Bijela kuga hara, i po procjeni stručnjaka, u decenijama koje slijede, ovo će postati zemlja staraca.

Život i aspiracije mladih koji ostanu

Mladi u BiH zbog produženog školovanja, otežanog i neadekvatnog zapošljavanja, pod pritiskom neizvjesnosti i nesigurnosti, svoju samostalnost odgađaju do kasnih dvadesetih godina života, pokazala je studija o mladima.⁴³

Najveći broj mladih u kućanstvu živi s roditeljima (više od 80%) i braćom i sestrama (34,8%). S roditeljima značajno češće žive mladi u dobi od 14 do 22 godine koji se još uvijek školuju ili su nezaposleni. Mladi koji žive s partnerom (17,3%) najčešće su završili formalno obrazovanje i eventualno pronašli posao, a 11,9% mladih u kućanstvu živi s djedom i/ili bakom.

Vidljivo je da su, pod uticajem društvenih promjena, trogeneracijske porodice koje su egzistirale u bh. društvu prije nekoliko decenija bile okosnica društva, danas zastupljene u manjem omjeru. Danas možemo govoriti o dominantnoj formi dvogeneracijske porodice. Najveći broj mladih, (47,5%) živi u tročlanim, dok 38,5% živi u četveročlanim porodicama. Čak 59,9% mladih to smatra najjednostavnijim rješenjem, dok 35,8% navodi da im finansijski razlozi ne dopuštaju da žive samostalno. Među mladima koji život s roditeljima procjenjuju praktičnijim i jednostavnijim rješenjem prevladavaju ispitanici u dobi od 14 do 17 godina (njih 43,3%), ali nije zanemariv podatak da 30,6% njih u dobi od 18 do 22 godine dijeli iste stavove. Uzimajući u obzir da se mladi u ovom razdoblju još uvijek školuju i nedovoljno su zreli za samostalan život, za očekivati je da život s roditeljima procjenjuju lakšim, sigurnijim i boljim. S druge strane, oni koji imaju više od 23 godine (58,1%), a koji žive s roditeljima zbog finansijskih razloga, najčešće su zaokružili svoje obrazovanje i pri tome ih je većina nezaposlena. Zanimljivo je da se svaka

⁴³ <https://www.fes-bosnia-and-herzegovina.org/publikacije/>

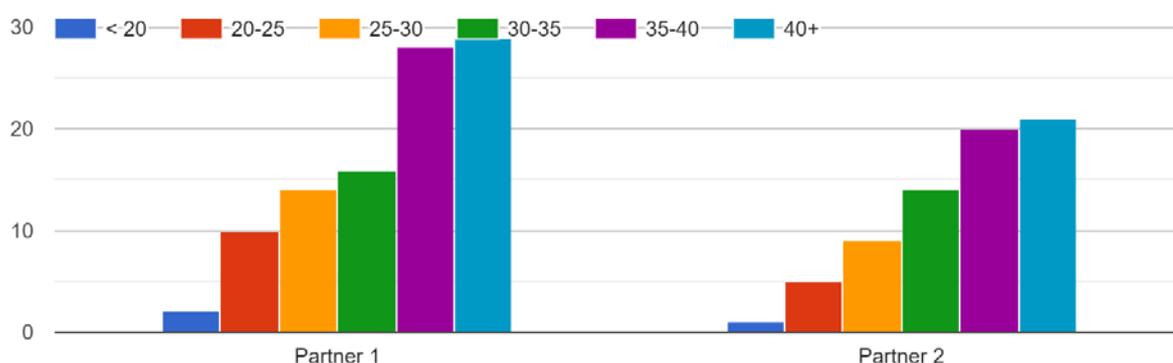
treća mlada osoba izjašnjava da bi živjela samostalno, ako bi im finansijske mogućnosti to dopuštale. Studija je pokazala da mladi u BiH važnost pridaju vrijednostima koje njeguju njihovi roditelji. Tako 55,8% njih želi odgajati svoju djecu na skoro isti način kako su to činili njihovi roditelji, 16,1% ih želi učiniti na identičan način, dok 19,4% želi to učiniti drugačije. Značajna pitanja poput izbora zanimanja, bračnog partnera, mjesta stanovanja, načina odgoja djece – pitanja su koja se razmatraju unutar porodice. Ipak, 87,6% njih se izjašnjava da odluke donosi samostalno. Zbog nedostatka vještina koje im trebaju kako bi donijeli racionalne odluke, mladi, ipak, očekuju podršku roditelja. Njih 55,3% kaže da roditelji sudjeluju u važnim životnim odlukama, s tim da prednjače odgovori onih koji se još školuju i žive s roditeljima. Na važne životne odluke najveći uticaj imaju majke (70,8%). Da je tradicionalni autoritet oca u bh. porodicama oslabljen, govori to da svega 62,4% njih izjavljuje da otac ima uticaj na njihove bitne životne odluke. Mladi koji navode da najčešće odluke donose bez uticaja roditelja češće su oni iznad 23 godine (61,8%) i završili su školovanje. Da je porodica izuzetno važan dio identiteta mladih, govori da im je u bitnim životnim odlukama, osim roditeljskog, bitno mišljenje braće (11,4%), sestara (12,8%), ali i djeda (3,1%) i bake (4,9%).

Analiza podataka prikupljenih metodom online ankete

U ovom istraživanju je učestvovalo stotinu osoba sa područja cijele Bosne i Hercegovine, koji imaju porodicu. Dakle, najmanje 350 osoba je obuhvaćeno istraživanjem.

Podaci su poprilično alarmantni i dosta očekivani, izuzev činjenice da bi veliki broj ljudi u Bosni i Hercegovini proširio porodicu, ali očitno mi to socijalno-ekonomski uslovi ne dopuštaju. Alarmantan je podatak da bi preko pola ispitanika iz ankete napustilo našu zemlju, ukoliko bi im se ukazala prilika za to.

Dob

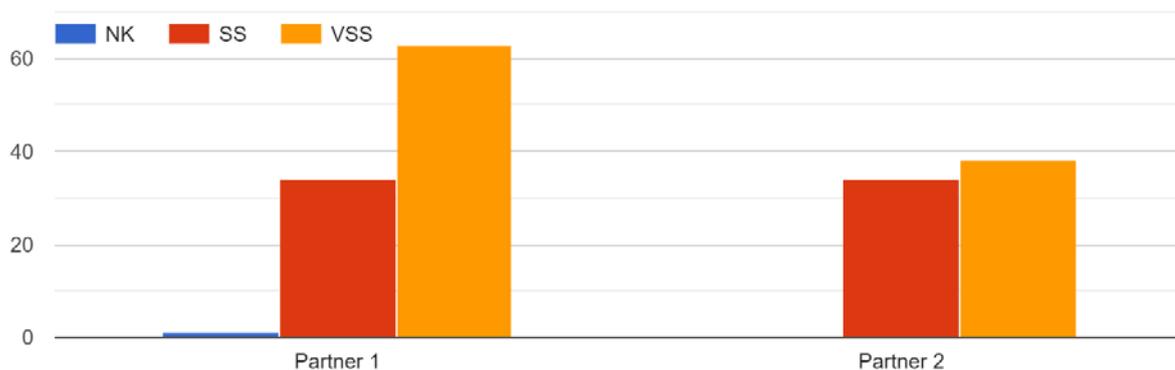
Grarik 10. Dobna struktura ispitanika

Na osnovu podataka o dobnoj strukturi, uviđamo da je jedan roditelj, uglavnom u dobi između 30 i 40 godina, a neznatan je broj i onih preko 40. Slična situacija je u pitanju i kada govorimo o drugom roditelju, što pokazuje da, kada je u pitanju odlaganje roditeljstva, Bosna i Hercegovina ne zaostaje za svjetskim trendovima.

Kako se spuštamo prema onim najpovoljnijim godinama za zasnivanje porodice i ostvarivanje potomstva, brojke se rapidno smanjuju.

Zanimljiv je pokazatelj da među oba roditelja ima i onih koji su ispod 20 godina. Taj broj je neznatan, no nezanemariv i pokreće niz novih socijalno-ekonomskih rasprava koje se tiču edukacije, korištenja kontracepcije itd.

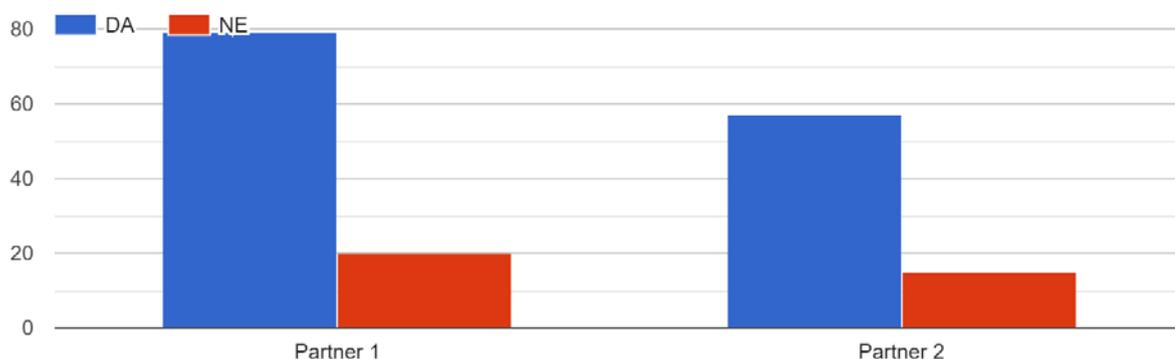
Stručna sprema

Grafik 11. Stručna sprema

Kada govorimo o stručnoj spreml ispitanika, zanimljiv je omjer među partnerima. Kod partnera 1, koji je uglavnom otac, izuzev samohranih porodica, gdje se staratelj, većinom majka izjašnjavao kao partner 1, gotovo je duplo veći omjer visoke stručne spreml, u odnosu na srednju. Dakle, oko 75% muškaraca obuhvaćenih ovim istraživanjem ima visoku stručnu spreml, dok je kod žena omjer pola-pola. Nešto malo više od pola ispitanica ima visoku stručnu spreml, a ostatak srednju. Jedan neznata broj ispitanika se izjasnio da je NK. Pretpostavka je da se radi o nekome čije školovanje je zaustavio rat.

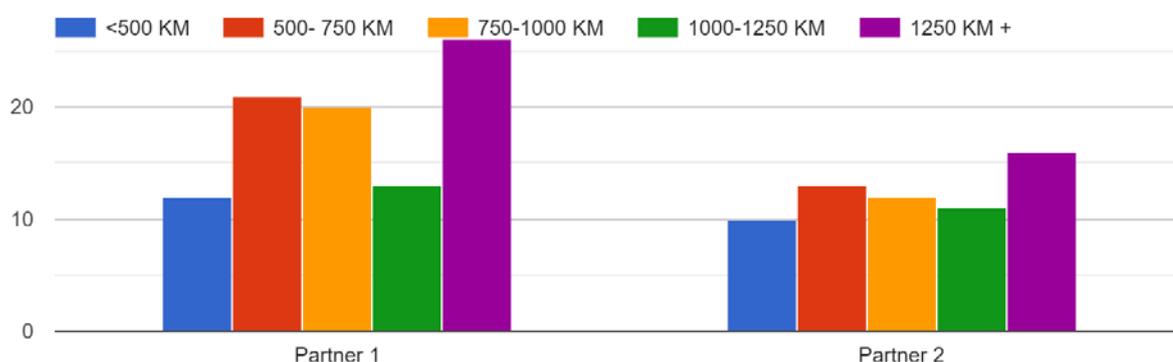
Da li ste zaposleni?

Grafik 12. Zaposlenost

Posmatrajući grafik koji se tiče zaposlnosti ispitanika, uviđamo da je partner 1 uglavnom zaposlen, oko 80%. To se odnosi na oca, odnosno majku, ukoliko je samohrana. Zaposlenost kod partnera 2 pada i uviđamo da je ovdje omjer 1:3. Partner 2 u ovom istraživanju podrazumijeva majku, koja je u braku. Iz ovih rezultata uviđavno je da su samohrane mame zaposlenije od onih koje su u braku, što zbog prisiljenosti da pronađu posao, ali i zbog toga što se većina žena odlučuje za ulogu samohrane majke tek nakon što ostvari osnovne socijalno-ekonomske uslove, znamo li da država nema nikakav senzibilitet prema ovoj populaciji.

Visina Vaših mjesečnih primanja

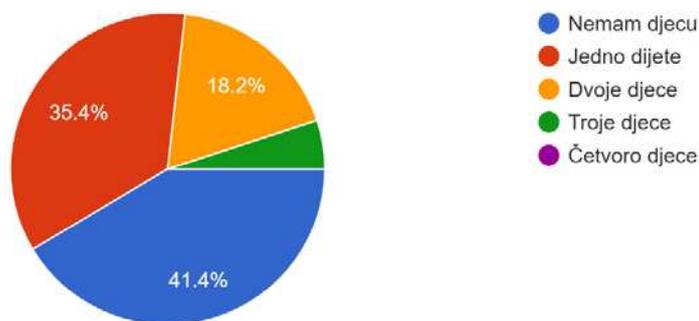
Grafik 13. Visina mjesečnih primanja

Prilikom analize ekonomske situacije, uviđamo da partner 1 ima znatno viša primanja, odnosno, $\frac{1}{4}$ ispitanika ima platu preko 1250 KM, što je iznad prosjeka, no analiziramo li dalje, vidimo da se polovina i dalje kreće oko i ispod prosjeka koji je od 500 do 1000 KM, što nije ni blizu potrošačke korpe za četvoročlanu porodicu, a koja je po posljednjim istraživanjima u martu mjesecu iznosila 2.074 KM. Još jedan alarmantan podatak je da preko 10% ispitanika koji su nosioci domaćinstva imaju primanja ispod 500 KM, što je zapravo četvrtina potrošačke korpe. Ni kod drugog partnera situacija nije povoljnija. Uviđamo da nešto preko 15% ispitanika ima platu preko 1250 KM, a ostatak se kreće u rasponu između 500 i 1000 KM.

Potrebe potrošačke korpe u Bosni i Hercegovini ne mogu da zadovolje ni dvije prosječne plate.

Koliko djece trenutno imate?

99 responses

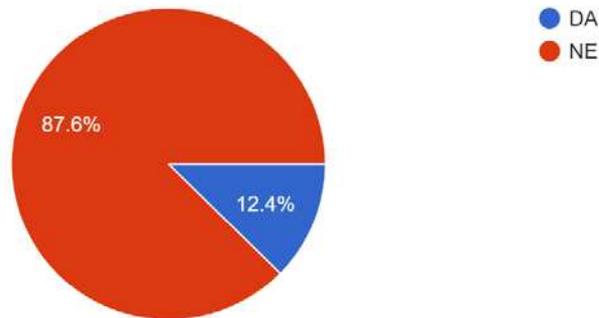
Grafik 14. Broj djece

Na pitanje koliko djece imaju, najveći broj ispitanika je odgovorio da nema djece, no u odgovorima ispod se naslućuje da bi željeli proširiti porodicu ukoliko bi im se socijalno-ekonomske prilike popravile. Poražavajući podatak je i činjenica da se ispitanici nisu ostvarili kao roditelji, iako uglavnom pripadaju kohortama 35-40, 40-45 godina, što znači da je njihovo fertilno razdoblje na izmaku. Jedno dijete ima 35,4% ispitanika, a dvoje djece tek 18,2 %. Ovi podaci pokazuju da nije ispunjena ni prosta reprodukcija, koja zahtijeva 1,3 djece po ženi. Troje djece ima tek 5% ispitanika, a četvoro djece nema niti jedna porodica obuhvaćena ovim istraživanjem.

Ovo je eklatantan primjer demografske slike Bosne i Hercegovine.

Jeste li samohrani roditelj?

97 responses

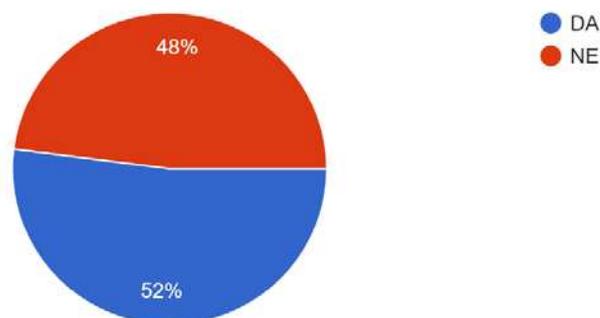

Grafik 15. Samohrani roditelji

Samo 12,4% ispitanika ove ankete se izjasnilo da su samohrani roditelji. Jedan od razloga je dakako loša socijalno-ekonomska situacija i ekonomska nemogućnost žene da bi sama zasnovala porodicu. U jednom od prethodnih grafika uvidavno je da i dvije plate jedva mogu zadovoljiti potrošačku korpu. Drugi razlog su tradicionalni stavovi po pitanju jednoroditeljskih porodica, jer kod nas u društvu vlada predrasuda da dijete treba odrastati sa oba roditelja i da ta zajednica treba imati formu, ma kakva bila iznutra. Na sve to dolazi i loš socijalni servis, malo vrtića, gotovo nepostojanje produženog boravka nakon škole, za djecu čiji roditelji rade, subvencije i doplatci.

Planirate li u budućnosti proširivati porodicu?

98 responses

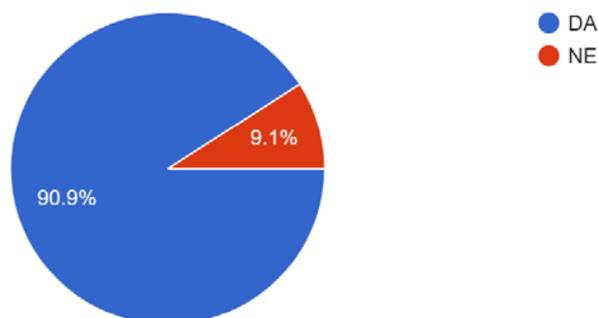

Grafik 16. Proširenje porodice

Preko pola ispitanika u budućnosti planira da proširi porodicu, ukoliko im to dopuste socijalno-ekonomske prilike. S jedne strane, ovo je ohrabrujući momentum, no uzmemo li da se polovina ispitanika uopšte nije ostvarila kao roditelji, a druga polovina se zadržala samo na jednom djetetu, podaci su alarmantni. Još je strašnije što mnogo ispitanika svoju porodicu planira da proširuje u nekoj od evropskih zemalja, koje će im pružiti bolje socijalno-ekonomske uslove.

Da li socio-ekonomski uslovi u Bosni i Hercegovini utiču na bitne životne događaje kao što su sklapanje braka i rađanje djece?

99 responses

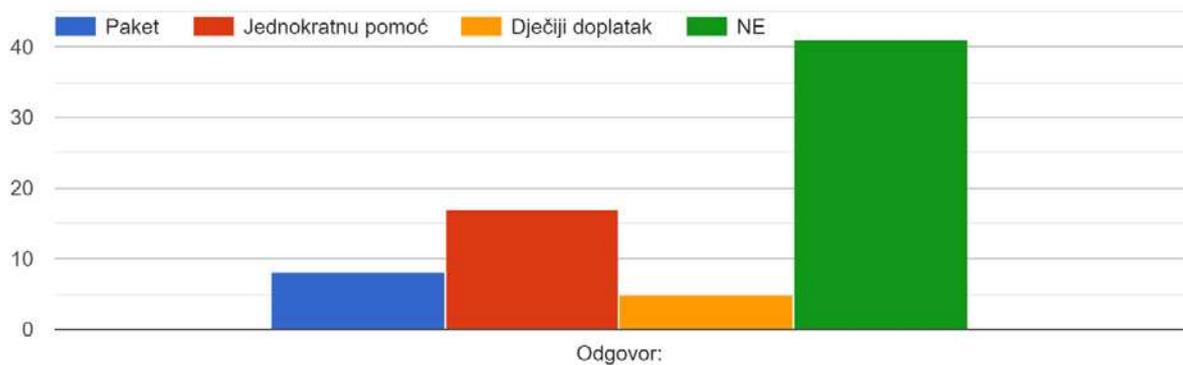

Grafik 17. Socio-ekonomski uslovo vs. bitni životni događaji

Gotovo 91% ispitanika se izjasnilo da socio-ekonomski uslovi u našoj zemlji bitno utiču na životne događaje kao što su sklapanje braka i rađanje djece. Problem je što ne utiču afirmativno, nego negativno. Činjenica da 91% ispitanika ne vjeruje svojoj državi i osjeća se sputano i nezaštićeno, te su svjesni da neće ostvariti nikakve benefite od države je zastrašujuća. Ako bi se ove projekcije izvršile na društvo u cjelini, nažalost, rezultati ne bi bili ni malo afirmativniji.

Svega 9,1% ispitanika ima mogućnost da svoj život organizuje neovisno od pomoći države.

Ako ste roditelji, da li ste prilikom rođenja djeteta ostvarili ikakvu subvenciju?

Grafik 18. Subvencija po rođenju djeteta

Prilikom analize subvencija koje su roditelji ostvarili prilikom rođenja djeteta, uviđamo da ih preko 40% nije ostvarilo ništa. Ovaj podatak je alarmantan, uzmemo li činjenicu da veliki broj roditelja ima niska primanja. Jednokratnu pomoć i paket pri rođenju djeteta ostvarilo je nešto manje ispod 30% roditelja. Ovaj benefit se ne vezuje za socio-ekonomsku situaciju porodice, nego je uslovljen geografijom, odnosno entitetom i kantonom u kojem je dijete rođeno, jer neke sredine izdvajaju sredstva za to, a neke ih nemaju. Ova činjenica je po malo diskriminatorna, jer se dolazi do zaključka da dijete u nekoj sredini vrijedi više, u odnosu na ono iz neke druge, siromašnije sredine, čijoj porodici je ova prva pomoć možda neophodnija.

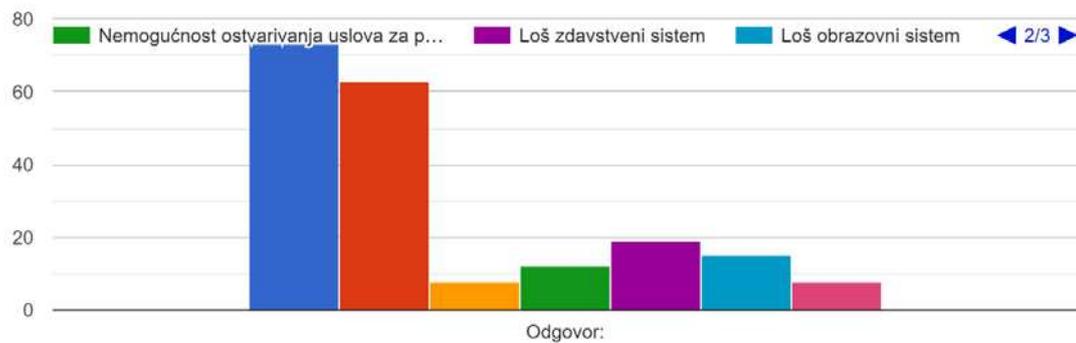
Samo oko 5% djece je ostvarilo pravo na dječiji doplatak. U Bosni i Hercegovini je vrlo teško ostvariti ovo pravo, jer osim minimalnih plata, podrazumijeva se da roditelji na sebi nemaju nekretninu, niti automobile. U razvijenim evropskim zemljama dječiji doplatak je obezbijeđen za svako dijete i nije uslovljen socijalnim statusom porodice.

Koje socio-ekonomske nepogodnosti eliminatorno utiču na sklapanje braka i ostvarivanje potomstva?

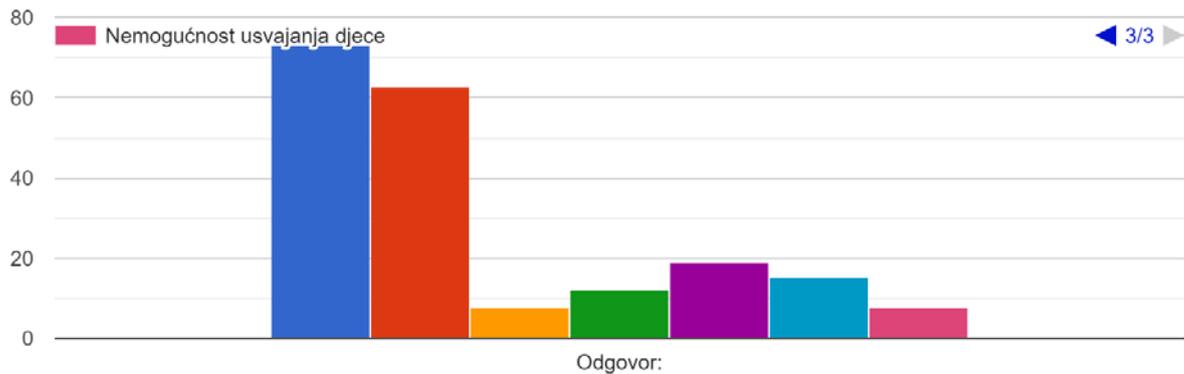
Grafik 19. Socio-ekonomske uslovi koji u najvećoj mjeri utiču na zasnivanje potomstva

Koje socio-ekonomske nepogodnosti eliminatorno utiču na sklapanje braka i ostvarivanje potomstva?

Grafik 20. Socio-ekonomske uslovi koji u najvećoj mjeri utiču na zasnivanje potomstva

Koje socio-ekonomske nepogodnosti eliminatorno utiču na sklapanje braka i ostvarivanje potomstva?

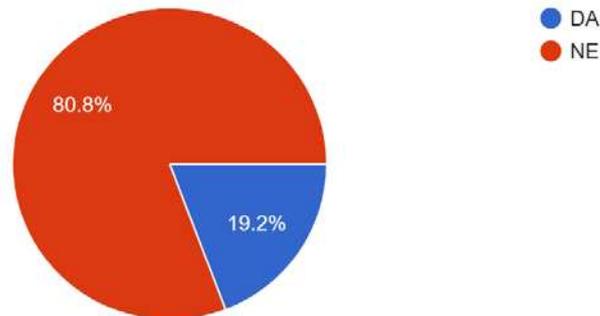

Grafik 21. Socio-ekonomske uslovi koji u najvećoj mjeri utiču na zasnivanje potomstva

Birajući po važnosti socio-ekonomskih faktora koji utiču na odgađanje ulaska u brak i ostvarivanja potomstva, većina ispitanika se izjasnila da je osnovni problem loša ekonomska situacija. Preko 70% ispitanika je navelo ovaj argument. Zatim slijedi nemogućnost pronalaska zaposlenja, preko 60 %. Zatim postotak rapidno pada i 20 % ispitanika smatra da je i loša zdravstvena zaštita jedan od uzroka odgađanja roditeljstva. Preko 10 % ispitanika navodi i nemogućnost podizanja kredita i loš obrazovni sistem kao argumente za odgađanje roditeljstva, a ispod 10% smatra da je i nemogućnost usvajanja djece, odnosno komplikovana birokratija jedan od razloga zašto ljudi ne pokušavaju da se ostvare kao roditelji na ovaj način.

Jesu li Vaša ubjeđenja i iskustvo (broj djece Vaših roditelja) uticali na ostvareno potomstvo?

99 responses

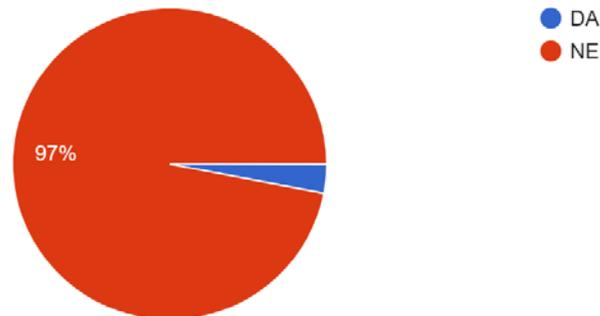
Grafik br. 22 Iskustvo roditelja vs. ostvareno potomstvo

Gotovo 81% ispitanika tvrdi da njihove preferencije u pogledu ostvarenog potomstva nemaju veze sa preferencijama njihovih roditelja, te da to iskustvo i tradicija nisu bili odlučujući faktori u tome koliko djece će oni imati.

Međutim, 19,2% ispitanika tvrdi da su na broj njihove djece uticala ubjeđenja i iskustvo njihovih roditelja i srdine, što implicira da i dalje imamo recidive izrazito tradicionalnog i patrijarhalnog društva, koje nameće određene norme i modele ponašanja, za koje se pretpostavlja da će naredna generacija naslijediti.

Smatrate li da naša država stimuliše rađanje i ohrabruje mlade ljude da zasnuju porodice?

99 responses

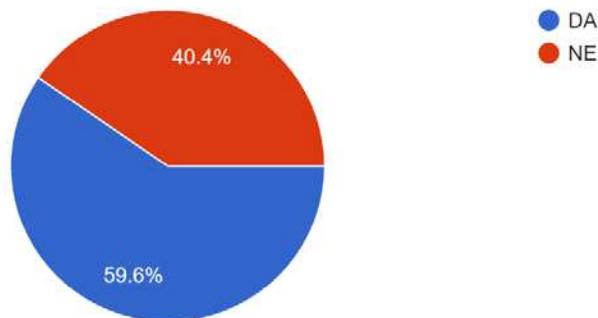

Grafik br. 23 Stimulisanje rađanja

Gotovo svi ispitanici, njih 97 od 99 smatra da naša zemlja ne stimušile rađanje djece i ne ohrabruje mlade ljude da zasnuju porodicu. Uzmemo li da smo mi tradicionalno društvo, u kojem je porodica osnovna ćelija, onda to uveliko govori o devastaciji našeg društva koja će da se nastavi i u narednim godinama koje su pred nama. Sve manje ljudi će se odlučivati da zasnuje porodicu, a oni koji se odluče na to, težiće to ostvariti izvan granica Bosne i Hercegovine.

Ukoliko Vam se ukaže prilika, hoćete li napustiti Bosnu i Hercegovinu?

99 responses

Grafik br. 24 Otići ili ostati

Na pitanje da li bi napustili Bosnu i Hercegovinu, gotovo 60% ispitanika se izjasnilo pozitivno. Ovo je alarmantan podatak, s obzirom da gro ovog istraživanja čine radom i fertilno sposobno stanovništvo, ono od kojeg se očekuje da ostim što ostvari potomstvo, doprinosi radeći i puneći budžete iz kojih se finansiraju penzioneri i ostale socijalne kategorije. Osim toga, ova populacija je znatno obrazovanija od generacija prije i iskusnija od generacija koje dolaze i treba da bude okosnica društva.

Sa ovakvim podacima, Bosna i Hercegovina je trajno uništena zemlja, bez ikakvih pozitivnih prognoza i statistika i bez mogućnosti popravka situacije.

Razlog ovako alarmantnih podataka je deprimiranost građana, slaba ekonomska situacija i slaba socijalna podrška, koja se ne odnosi samo na socijalna primanja, nego i servise.

Komparacija podataka prikupljenih metodom intervjua sa trenutnom populacionom politikom

Trenutno ne postoji jedinstvena populaciona politika na nivou Bosne i Hercegovine. Postoje samo pojedinačne mjere koje se svode na subvenciju prvog zaposlenja visokoobrazovanih mladih osoba i određene benefite koji se tiču manje kamate prilikom prve kupovine stana. Ostale povlastice su varijabilne u odnosu na ekonomsku stabilnost kantona, odnosno entiteta, što je čisti paradoks, jer kantoni sa više novca imaju i bogatije stanovništvo, za razliku od siromašnih perifernih mjesta, gdje je socijalno-ekonomska situacija ispod svakog minimuma, a demografski oporavak je misaona imenica.

Neovisno o mjestu boravka, visini ličnih prihoda i eventualnim benefitima koje su ostvarili prilikom ostvarivanja potomstva, odgovori na pitanje “Koje mjere biste uvrstili u populacionu politiku, kako biste podstakli mlade ljude da zasnuju porodicu i da im se olakša podizanje djece?” su uglavnom jednolični, a ispitanici smatraju da treba:

- Obezbjediti zasnivanje radnog odnosa, ali da taj radni odnos bude i adekvatno plaćen i na duže staze.
- Socijalna zaštita.
- Stambeni krediti sa minimalnom stopom kamata i dječiji doplatak u visini 100 KM za 1. dijete i svako sljedeće 50 KM više.
- Ekonomska sigurnost.
- Sigurnija radna mjesta.
- Veća plata, sigurnost u vezi sa zaposlenjem, stabilnija politička situacija.
- Dati posao i subvencije za rješavanje stambenog pitanja. Majkama davati doplatak bez obzira rade li, ili ne. Dječiji doplatak veći od 150 km do 18 godine djeteta. Očevima dati porodiljsko.
- Više slobodnih mjesta u vrtićima, kako bi majke bile društveno i radno aktivne, a ne samo domaćice.
- Osigurati pomoć države, zajednice i uslove u kojima bi bilo moguće osnovati porodicu bez brige za sutrašnjicu.
- Socijalna sigurnost, stabilan politički sistem, obrazovni sistem prihvaćen u svijetu.
- Transparentost u svim segmentima da zamijeni podobnost i korupciju.

- Dječiji doplatak na nivou države, ne samo pojedinih kantona, naravno u odgovarajućoj visini, a ne sramotnih 20 ili 50 KM, trudnički i porodiljni dopust za žene na svakom radnom mjestu, pozicija na poslu i visina plaće srazmjerna zvanju koje je mlada osoba stekla školovanjem.
- Uređeniji sistemi u svim poljima.
- Rješavanje stambenog pitanja, zaposlenje, minimalne kamate za kredit, stabilna i sigurna država.
- Finansijska pomoć majkama do 5 godine života djeteta.
- Zaposlenje i redovna plata.
- Olakšati zapošljavanje mladih.
- Bolji obrazovni sistem i mogućnost zaposlenja.
- Podsticajna sredstva za svako rođeno dijete.
- Redovna mjesečna primanja.
- Sigurno radno mjesto.
- Bolja politika zapošljavanja, bolja primanja (trenutna prosječna plata ne pokriva ni 50% mjesečne korpe), sigurnije radno okruženje, bolji uslovi porodiljskog odsustva.
- Kredit za stan bez kamate, besplatni udžbenici, besplatan vrtić.
- Uvesti porodiljsko za očeve. Smanjiti cijenu vrtića.
- Veća zaposlenost kao i veće plate. Bolji zdravstveni i obrazovni sistem, društvena sigurnost, bolja sigurnosna zaštita društva.
- Socijalna politika.
- Prilika za zaposlenje, obrazovanje, zdravstveno osiguranje...
- Povećavati broj zaposlenih i plaćati ih adekvatno, kako bi mogli pristojno živjeti.
- Besplatni udžbenici.
- Mjesečni novčani dodatak u većem iznosu, kao i besplatno liječenje za buduće majke.
- Kreiranje reformi u oblastima edukacije, zaposlenosti i zdravstvenog sistema koji se bazira na relevantnosti osobe u ovim oblastima, a ne na koruptivnim mjerama.
- Riješeno zaposlenje i stambeno pitanje.
- Podrška osobama s invaliditetom za zasnivanje porodice - novčani stimulans, usluge u zajednici, usluge u zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti, edukacija.

- Da mladi što više rade na svojim pravima, da porodilje dignu svoj glas protiv zakona koje trenutno imamo.
- Izdvajanje više novca za porodilje.
- Podsticaj u vidu finansijske podrške svakom mladom bračnom paru. Smanjenje cijena stanova za mlade parove koji žele osnovati porodicu. Uslove kredita prenamijeniti za svaku grupu posebno.
- Podsticaj i motivacija u svim segmentima društva!
- Povećati zaposlenost i visinu novčanih primanja, povećati dječiji doplatak i olakšati samo dobijanje doplatka, pravo na trudničko bolovanje (privatne firme).
- Samo obezbjediti kvalitetnu politiku, zakon, red, rad i disciplinu za sve ljude. Samo tako možemo napredovati bez korupcije.
- Socijalna politika približna kao u Libiji za vrijeme Gadafija.
- Promjena političke strukture i poboljšanje ekonomskog i zdravstvenog stanja u zemlji.
- Ekonomska stabilnost, masovno zaposlenje mladih uz beneficije.
- Lakše nalaženje posla, manje kamatne stope pri kupovini prvog stana za mlade bračne parove...
- Veća sigurnost pri zaposlenju i ostanku na poslu. Finansijski podsticaj za trudnice i porodilje, prije svega mislim na jeftiniju bejbi i dječiju opremu, hranu, dodatke i lijekove.
- Sigurna budućnost ili minimalno potrebni uslovi za izvjesnu budućnost.
- Stalni posao za oba partnera.
- Povećanje dječijeg dodatka. Pomoć majkama, bolja i opremljenija porodilišta.
- Ne ostvarivati uopšte potomstvo, ili djecu podizati van granica BiH.
- Sigurnije okruženje u svakom segmentu!
- Socijalna pravda, dječiji doplatak.
- Sigurnost pri zapošljavanju.
- Više radnih mjesta, subvencije kod rješavanja stambenog pitanja, i sl.
- Subvencije, nepovratna sredstava, pomoć kod zaposlenja, pomoć oko rješavanja stambenog pitanja i sl.
- Nažalost, ovdje nikako!
- Omogućiti mladim ljudima zaposlenje i povoljne kredite za kupovinu stanova.
- Mogućnost zaposlenja, dostupni stanovi...

- Stambeni kredit bez kamate (država plaća kamatu) za roditelje drugog i svakog narednog djeteta. Dječiji dodatak za svu djecu bez obzira na broj i redosljed rođenja. (za početak)
- Dječiji doplatak na svako rođeno dijete, bar do 6. mjeseca života.
- Kompletna socio-ekonomska situacija mora biti bolja.
- Prihvatljive novčane poticaje, regulisane roditeljske dopuste za oba roditelja, besplatne servise poput jaslica i predškolskog odgoja, besplatne udžbenike, dodatne poticaje i duže dopuste za treće i svako naredno dijete...
- Bolji obrazovni i zdravstveni sistem. Bolji socijalni sistem. Bolju državu.
- Novčana ili bilo kakva druga pomoć (pelene, hrana) majkama koje rode dijete.
- Povećati dječiji dodatak za svu djecu čiji roditelji imaju mjesečna primanja ispod 750 KM. Smanjiti cijenu vrtića ako je u isti upisano dvoje ili više djece iz jedne porodice. Ako roditelji nemaju automobil uz iskaznicu omogućiti kupovinu jeftinije karte za javni prevoz. Nezaposlenim roditeljima dodjeljivati jednokratnu pomoć u zimskom periodu za ogrjev.

Model stabilnog, stacionarnog stanovništva, mit, ili stvarnost našeg društva

Vrlo je nezahvalno vršiti projekcije u kom smjeru će se kretati stanovništvo u BiH, ali za okvirne analize neophodno je sagledati promjene u njegovoj brojnosti prema popisima provedenim od Drugog svjetskog rata, pa do posljednjeg. Varijacije u ukupnom broju stanovnika tokom vremena proizlaze iz varijacija u natalitetu, mortalitetu i migracijama, a određene su nizom socijalno-ekonomskih faktora i posljednjim ratom.

“Prema rezultatima popisa stanovništva provedenog 2013. godine, u Bosni i Hercegovini živi 3 531 159 stanovnika. To je prvi put nakon Drugog svjetskog rata da je zabilježen manji broj stanovnika u odnosu na prethodni popis. Negativna razlika u ukupnom broju stanovnika prema popisima iz 1991. i 2013. godine iznosi 845 874, što predstavlja relativno umanj enje od 19,3 %.”⁴⁴

Ustanovljena brojnost stanovništva posljednjim popisom odgovara stanju iz druge polovice ‘60-ih godina, ali su bitno drugačija njegova dinamička i strukturna obilježja. Ovo umanj enje od skoro petine stanovništva, popraćeno pogoršanjem njegove dobne strukture, posljedica je rata, ali i poratne društvene krize, kojima su imanentni faktori s izrazito nepovoljnim djelovanjem na populacijske procese. Po svome intenzitetu izdvajaju se: visoki ratni mortalitet (direktni ljudski gubici), prisilne migracije i neostvareni natalitet u ratnim godinama, nezadovoljavajući povratak izbjeglica i iseljenika iz inostranstva, nastavak trenda odljeva stanovnika izvan Bosne i Hercegovine i nakon rata, te stalni pad stope nataliteta u uvjetima društveno-ekonomske tranzicije.

Budući da je Bosna i Hercegovina tradicionalno iseljenička zemlja, negativan migracijski saldo (veći broj iseljenih od broja useljenih osoba) već dugo je na snazi.

Postajemo sve starije društvo

Starosna struktura predstavlja ključnu odrednicu bioreprodukcijeskoga potencijala, jer od intenziteta rađanja zavisi budući volumen fertilnog i radno sposobnog kontingenta.

⁴⁴ Emirhafizović, Mirza, Zolić, Hasan, etc. Demografske i etničke promjene u BiH, ANUBIH, 2017, str. 9

Promjene u dobnoj strukturi stanovništva Bosne i Hercegovine prate dva paralelna trenda: povećanje udjela starih sa 65 i više godina i opadanje udjela mladih (0–14 godina).

Podaci posljednjeg popisa stanovništva iz 2013. godine pokazuju demografski bilans proteklih zbivanja, a ove podatke je najviše odredio rat iz 90-ih.

“Djeca (0–14 godina) čine 15,4 % ukupnog stanovništva, a ako se ovoj dobnoj grupi doda i sljedeća kohorta, onda udio mladih do 19. godine iznosi 22,3 %. Poredeći to sa stanjem iz 1991. godine, broj mladih (0–14 godina) u 2013. je skoro dvostruko manji, dok je na drugoj krajnosti dobne pi-ramide, postotak osoba od navršene 65. godine do najstarije životne dobi više nego udvostručen. Za njen budući demografski razvoj indikativno je to da je udio djece mlađe od 15 godina skoro izjednačen s udjelom populacije starih 65 i više godina u ukupnom stanovništvu (15,4 % i 14,2 % respektivno).”⁴⁵

Zbog deficita rađanja biološka reprodukcija je smanjena. Osim toga, stalni trend iseljavanja iz Bosne i Hercegovine dodatno pogoršava lošu demografsku perspektivu, jer ljudi koji odlaze sa sobom odnose svoj bioreprodukcijski potencijal koji će ostvariti u određenoj imigracijskoj zemlji.

Produženje prosječnog životnog vijeka značajno je doprinijelo većoj koncentraciji starih osoba (starenje društva odozgo). I na globalnom nivou najbrže rastuća populacija je ona od 60. godine naviše (UN, 2015). Srednje trajanje života na dan rođenja u Bosni i Hercegovini u posljednjih nekoliko decenija osjetno je poraslo, od 1970. do 2010. godine i za muškarce i za žene više od 9 godina u prosjeku. Tako je prosječno očekivano trajanje života na dan rođenja iznosi 73,35 za muškarce i 77,56 godina za žene.

U toku 32 godine (1981–2013) prosječna dob stanovništva povećala se za 10 godina, čime je ovaj indikator demografskog starenja dosegno skoro 40 godina (39,5).

Stanovništvo Bosne i Hercegovine zalazi u duboku starost, što će u neposrednoj budućnosti sa sobom nositi višestruke socioekonomske implikacije. Sasvim je osnovana tvrdnja da će starenje stanovništva utjecati na sve aspekte ljudskog života – od sastava porodica, životnih aranžmana i socijalne pomoći do ekonomske aktivnosti, stopa zaposlenosti, socijalne sigurnosti, tako da starenje stanovništva zasigurno predstavlja jedan od najvećih izazova savremenog bh. društva.

UN-ove projekcije stanovništva (srednja varijanta) predviđaju da će se do 2050. godine udio mladih (0–14) u Bosni i Hercegovini smanjiti za dodatnih 4 % u odnosu na 2013.

⁴⁵ Emirhafizović, Mirza, Zolić, Hasan, etc. Demografske i etničke promjene u BiH, ANUBIH, 2017, str. 12

godinu, dok će se značajno uvećati kontingent starih (60 i više godina), koji će predstavljati više od trećine stanovništva (40,5 %) (UN, 2015). Prolongirana smrtnost među najstarijom populacijom u osmoj i devetoj deceniji života, dovest će do daljnjeg povećanja ove dobne kategorije.⁴⁶

Rađanje i fertilni kontigent

Volumen fertilnog kontingenta, a posebno njegovo jezgro koje čine žene u optimalnoj dobi za rađanje (20–35 godina), osnovna je demografska pretpostavka biološke reprodukcije stanovništva, odnosno obnavljanja generacija. Međutim, efektivna plodnost ovog kontingenta u cjelini, iskazana kroz specifične stope fertiliteta, direktno ovisi o reproduktivnom ponašanju, koje je uvjetovano interakcijom sklopa faktora (bioloških, socijalnih, ekonomskih, psiholoških i ostalih) na makro, mezo i mikro planu. (prema Wertheimer-Baletić 1999)

Početak 90-ih godina (uoči rata) zabilježeno je neznatno smanjenje broja žena u reproduktivnoj dobi u odnosu na prethodni period. Međutim, od ovog desetljeća unutar fertilnog kontingenta sve je izraženija tzv. translokacija baby boom i baby bust generacija, a takva smjena naraštaja podrazumijeva i redukovan reproduktivni kapacitet. Snižene norme rađanja tokom demografske tranzicije nakon izvjesnog perioda prouzročile su smanjen priliv ženskog stanovništva u fertilni kontigent. Drugim riječima, konstantno je opadala stopa reprodukcije jer se u svakoj narednoj generaciji rađao manji broj djevojčica. Padom vrijednosti neto stope reprodukcije ispod 1 više nije bilo osigurano nadomještanje majki jednakim brojem kćerki. (prema Emirhafizović, Zolić, etc. 2007)

Podaci popisa stanovništva iz 2013. godine pokazali su smanjenje udjela svih fertilnih kohorti, osim one najstarije (45–49), koja ionako ima minoran doprinos ukupnom natalitetu. Umanjenje broja žena u dobi od 15 do 34 godine u odnosu na 1991. godinu iznosi 222 804. Ustanovljena generacijska depopulacija i starenje fertilnog kontingenta, uz prevladavajući reproduktivni obrazac (oko 1,3 djece prosječno po ženi s tendencijom odgode rađanja), ne pruža osnovu za optimističnu prognozu u pogledu eventualnog povećanja izrazito niske stope nataliteta.

⁴⁶ Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (rezultati popisa), 2016.

“Zapaža se stalno smanjenje broja živorođenih od majki u adolescentskom uzrastu (15–19 godina) i na izmaku reproduktivne dobi; specifična stopa fertiliteta kod najstarije fertile kohorte od 1996. do 2013. godine ima skoro nultu vrijednost. Težina biološke reprodukcije premještena je u drugu polovicu 20-ih godina. Od 2009. godine prosječna dob majki prvotkinja prešla je 25. godinu, dok od 2011. godine žene u Bosni i Hercegovini svoje prvo dijete u prosjeku rode nakon navršene 26. godine. Postojeće socio-ekonomske prilike ne dopuštaju velikom dijelu osoba u dvadesetim i tridesetim godinama ranije napuštanje roditeljskog doma, pa se prolongira tranzicija u odraslost, koja se povezuje s osamostaljenjem, za što je jedan od markera osnivanje vlastite porodice u određenoj životnoj fazi.”⁴⁷

Odgoda ulaska u brak, koji u bh. društvu uobičajeno prethodi dobivanju potomstva, remeti standardni obrazac redoslijeda životnih događaja, što u konačnici rezultira pomjeranjem dobne granice rađanja prvog djeteta.

Prosječna dob majki pri rođenju prvog djeteta u Evropskoj uniji (stanje u 2013. godini) iznosi 28,7 godina, sa značajnim odstupanjima pojedinih članica od ovog prosjeka. Bosna i Hercegovina u rangu je postsocijalističkih zemalja koje, za važeće standarde u EU, bilježe najmlađu prosječnu dob prvotkinja (Bugarska, Rumunjska, Latvija, Estonija, Poljska, Litvanija i Slovačka) (Eurostat, 2015).

“Od 2007. godine zapaža se trend stalnog smanjenja udjela kohorte 20–24 u ukupnom rađanju, dok se paralelno povećava doprinos kohorte 30–34, tako da je 2016. godine dosegnuo skoro 29% (godišta 1982–1986). Iako je zbog pomjeranja dobne granice rađanja došlo je do preraspodjele rađanja unutar dobnih grupa 20–34, udio kohorte 25–29 s oko trećinom rađanja, zahvaljujući svojoj središnjoj poziciji, ostao je stabilan.”⁴⁸

Nizak fertilitet u Bosni i Hercegovini nalaže što hitnije kreiranje i provedbu adekvatnih pronatalitetnih mjera u okviru stimulativne populacijske politike. Unatoč pojavi prirodne depopulacije (bijeke kuge), Bosna i Hercegovina, zbog složenog unutarnjeg ustrojstva i podijeljene nadležnosti u oblasti socijalne politike po entitetima, nema jedinstvenu populacijsku politiku. U predstavljanju profila Bosne i Hercegovine u publikaciji “World Population Policies” navodi se da ne postoji aktivna intervencija državne vlade kojom bi se uticalo na rast stope rodnosti (UN, 2013). Totalna stopa fertiliteta ukazuje na to da

⁴⁷ <https://www.cns.ba/context/context-5-1/>

⁴⁸ <https://www.cns.ba/context/context-5-1/>.

reproduktivni obrazac inklinira rađanju prosječno jednog djeteta u porodici, iako su neka istraživanja pokazala da je dvoje djece želja većine ispitanika. Progresija ka drugom djetetu, stoga, ne bi smjela biti prepuštena slučaju, već bi imperativno trebala biti stimulirana setom mjera dobro osmiljene populacijske politike s fokusom na majku (porodilju) i dijete.

Procesi depopulacije

Rezultati popisa stanovništva iz 2013. godine pokazali su da je Bosna i Hercegovina doživjela signifikantan demografski pad, koji se i dalje nastavlja. Depopulacija i starenje dominantno određuju tok razvoja njenog stanovništva, a oba procesa dodatno se dinamiziraju povećavanjem razlike između broja živorođenih i broja umrlih (u korist potonjih) iz godine u godinu, te nastavkom iseljavanja, pretežno, mladih. Uslijed takvih populacijskih tendencija, Bosna i Hercegovina se, prema relevantnim pokazateljima, rangira među demografski najkritičnije evropske zemlje. Evidentno je da negativni demografski momentum sve više dolazi do izražaja. (Emirhafizović, Zolić, 2017.)

Nizak i opadajući natalitet uz produženje prosječnog životnog vijeka u skorije vrijeme će dovesti do velikog omjera mladih i starih, a time će biti izazvani još ozbiljniji poremećaji u svim dobnim funkcionalnim kontingentima.

Fertilni kontingent je ključna odrednica reprodukcije stanovništva, a on se stalno zbog smanjenog priliva novih naraštaja i emigracije, koja ne jenjava.

Djelovanje nekih remetilackih faktora na reprodukciju stanovništva moglo bi se eliminisati ili barem ublažiti odgovarajućim mjerama populacione politike, koje izostaju.

U uslovima visokih troškova života u Bosni i Hercegovini, hipernezaposlenosti, siromaštva i socijalne isključenosti, posebno osoba u dvadesetim i tridesetim godinama, proširenje porodice bi u mnogim slučajevima pogoršalo njihov ionako nezavidan materijalni položaj. Problem nezaposlenosti, koji je među mladima poprimio epidemiološke razmjere, osim što utiče na odluku o sklapanju braka i rađanju, snažan je repulzivni faktor koji će i u narednom periodu poticati iseljavanje iz države. Emigracijom se tako gubi ljudski kapital čime biva ugrožena perspektiva ne samo demografskog nego i, općenito, društvenog razvoja Bosne i Hercegovine. (Emirhafizović, Zolić, 2017.)

Rezime trećeg dijela

Demografska kretanja ne pružaju osnovu za optimistične prognoze kada je opstanak bh. društva u pitanju. Kao posljedica vrlo niskog nataliteta i iseljavanja, stanovništvo BiH ubrzano zalazi u duboku starost. Smanjuje se udio djece i mladih, dok se udio osoba u dobi od 65 i više godina u ukupnom stanovništvu povećava.

Usljed takvih tendencija, ukupna depopulacija poprima sve drastičnije razmjere, što ima reperkusije na volumen dobnih funkcionalnih kontingenata – školski, radni, fertilni itd. Već duže vrijeme očekuje se odlučnija reakcija kreatora politika kako bi se zaustavio masovni odlazak mladih i porodica iz zemlje i potaknuo rast nataliteta. Višegodišnji izrazito nizak natalitet signalizira u kakvom socio-ekonomskom ambijentu živimo.

Dok neke druge teme u medijima okupiraju pažnju javnosti, te donosioca odluka, stanovništvo BiH postaje sve starije i malobrojnije.

Zaključak

Na osnovu svega izloženog u ovom radu i na osnovu podataka prikupljenih istraživanjem, Bosni i Hercegovini prijete demografski egzodus.

Statistike pokazuju da našu zemlju dnevno napusti 80 ljudi, uglavnom mladih i visokoobrazovanih, koji bi trebali da budu generator društva.

Od 2007. godine, kada je prvi put broj umrlih nadmašio broj rođenih i uz svakodnevne migracije, za samo 10 godina naša zemlja je izgubila 40 000 stanovnika.

U posljednjim rezultatima popisa, 186 030 mladih osoba do 30 godina se izjasnilo da živi sa roditeljima, što je još jedan pokazatelj da se tranzicija u zrelost i osamostaljivanje, a samim tim i zasnivanje vlastite porodice prolongira do daljnjeg. Prosječna dob žene koja rodi prvo dijete se pomjerila na 28,7 godina.

U uslovima visokih troškova života u Bosni i Hercegovini, hipernezaposlenosti, siromaštva i socijalne isključenosti, posebno osoba u dvadesetim i tridesetim godinama, proširenje porodice bi u mnogim slučajevima pogoršalo njihov ionako nezavidan materijalni položaj. Problem nezaposlenosti, koji je među mladima poprimio epidemiološke razmjere, osim što utiče na odluku o sklapanju braka i rađanju, snažan je repulzivni faktor koji će i u narednom periodu poticati iseljavanje iz države. Emigracijom se tako gubi ljudski kapital čime biva ugrožena perspektiva ne samo demografskog nego i društvenog razvoja Bosne i Hercegovine.

Najveći problemi sa kojima se stanovništvo susreće, osim niskih plata, nemogućnosti pronalaska posla i sigurnosti istog su loša institucionalna zaštita i podrška, loš zdravstveni i obrazovni sistem, nepostojanje socijalnih servisa i politika, te generalna apatija i nepovjerenje u državu i sistem u cjelosti.

Ukoliko se ovaj tren i nebriga nadležnih nastavi, Bosna i Hercegovina će postati zemlja za skončati, nakon što se porodično i profesionalno ostvarite u nekoj od evropskih zemalja, a onda se ovdje vratite, odakle ste, jednom davno krenuli.

Bibliografija

- [1] Wertheimer-Baletić, Alica, 1999., Stanovništvo i razvoj, Mate, Zagreb.
- [2] Milić, Anđelka, 2007., Sociologija porodice, Čigoja štampa, Beograd.
- [3] Segalen, Martin, 2009., Sociologija porodice, Clio, Beograd.
- [4] Rudinesko Elizabet, 2012., Porodica u rasulu, Akademska knjiga, Novi Sad.
- [5] Bobić Mirjana, 2007., Demografija i sociologija, Službeni glasnik, Beograd.
- [6] Engels, Fridrih, 1975., Porijeklo porodice, privatnog vlasništva i države, Svjetlost, Sarajevo.
- [7] Emirhafizović, Mirza, Zolić, Hasan, 2015., Demografija, skripta, Fakultet političkih nauka, Sarajevo.
- [8] Žiga, Jusuf, 2013., Posljedice ratnog i poratnog raseljavanja stanovništva na demografsku strukturu u Bosni i Hercegovini, Socijalna demografija i biološka reprodukcija -reader, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2013.
- [9] Miković, Milanka, Osnove socijalne politikm FPN, Sarajevo, 2009.,
- [10] Bašić, Sanela, Miković, Milanka, Odabrane teme savremene socijalne politike, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2016.,
- [11] Pašić, Kreso, Adila, Koordinate obiteljskog odgoja, Filozofski fakultet, Sarajevo, 2004.,
- [12] A. Pinelli, H.J. Hoffman-Nowotny, B. Fux, 2001., Fertility and new types of households and family formation in Europe, Council of Europe Publishing.
- [13] Priredio Boris Tihi, Osnove marketinga, Ekonomski fakultet, Sarajevo, 1990.
- [14] United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015). World Population Prospects: The 2015 Revision, Key Findings and Advance Tables. Working Paper No. ESA/P/WP.241.
- [15] <<http://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-2013/konacni-rezultati-popisa-2013/>>. Federalni zavod za statistiku, Konačni rezultati popisa 2013. [datum pristupa: 16.5. 2017.]
- [16] <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/11436.pdf>>. Friedrich Ebert Stiftung, 2014., Studija mladih u Bosni i Hercegovini. [datum pristupa: 16.5. 2017.]

- [18] <<http://www.rsp.hr/ojs2/index.php/rsp/article/view/171/175#>>. Tonči Matulić, Revija za socijalnu politiku, svezak 9, br.2., Zagreb, 2002., Obiteljske vrijednosti i neki aspekti zaštite obitelji. [datum pristupa: 10.8. 2017.]
- [19]<http://www.ibhi.ba/Documents/Publikacije/2013/IBHI_Siromastvo_u_BIH_2011_Trendovi_i_dostignuća.pdf>. Siromaštvo u BiH 2011- Trendovi i dostignuća, IBIH, Sarajevo, 2013. [datum pristupa: 10.8. 2017.]
- [20] < https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/14-01-01_01_2016.htm >. Pokazatelji siromaštva i socijalne isključenosti u 2015.- konačni rezultati, Zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, 2016. [datum pristupa: 10.8. 2017.]
- [21] < <https://www.demographic-research.org/volumes/vol30/45/30-45.pdf> >. Johannes Huinink, Martin Kohli, A life-course approach to fertility, Demographic Research: Volume 30, Article 45.
- [22]<http://faculty.wcas.northwestern.edu/~mdo738/research/Doepke_Becker_QQ_1114.pdf>. Matthias Doepke, Northwestern University, November 2014, Gary Becker on the Quantity and Quality of Children. [datum pristupa: 23.4. 2017.]
- [23]<<http://www.ssc.wisc.edu/~walker/wp/wp-content/uploads/2012/02/easterlin75.pdf>>. Richard A., An Economic Framework for Fertility Analysisism Vol. 6, No. 3. (Mar., 1975), pp. 54-63., Easterlin Studies in Family Planning. [datum pristupa: 23.4. 2017.]
- [24]<<https://docs.google.com/document/d/1GI0OUclKkkzdocseiZc25YLXwOTmynZPaZCDih8mL8U/edit>>. Demografske i etničke promjene u BiH, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo (2017.). [datum pristupa: 10.6. 2019.]
- [25]< <https://www.cns.ba/context/context-5-1/>.> Context, časopis za interdisciplinarnu studiju, Centar za napredne studije, (2018). [datum pristupa: 10.6. 2019.]
- [26]<<https://www.fes-bosnia-and-herzegovina.org/publikacije/>> Studija o mladima 2018./19. “Friedrich Ebert Stiftung”. [datum pristupa: 10.6. 2019.]

Popis tabela i grafikona

1. Tabela 1. Gini koeficijent u BiH, u odnosu na EU str. 15

1. Grafikon 1. Unsko-sanski kanton – ukupno stanovništvo str. 47
2. Grafikon 2. Posavski kanton – ukupno stanovništvo str. 48
3. Grafikon 3. Tuzlanski kanton – ukupno stanovništvo str. 48
4. Grafikon 4. Zeničko-dobojski kanton – ukupno stanovništvo str. 49
5. Grafikon 5. Bosansko- podrinjski kanton – ukupno stanovništvo str. 50
6. Grafikon 6. Srednjobosanski kanton – ukupno stanovništvo str. 50
7. Grafikon 7. Hercegovačko-neretvanski kanton – ukupno stanovništvo str. 51
8. Grafikon 8. Zapadno-hercegovački kanton – ukupno stanovništvo str. 52
9. Grafikon 9. Kanton 10 – ukupno stanovništvo str. 53
10. Grafikon 10. Dobna struktura ispitanika str. 61
11. Grafikon 11. Stručna sprema str. 62
12. Grafikon 12. Zaposlenost str. 62
13. Grafikon 13. Visina mjesečnih primanja str. 63
14. Grafikon 14. Broj djece str. 64
15. Grafikon 15. Samohrani roditelji str. 65
16. Grafikon 16. Proširenje porodice str. 65
17. Grafikon 17. Socio-ekonomski uslovo vs. bitni životni događaji str. 66
18. Grafikon 18. Subvencija po rođenju djeteta str. 67
19. Grafikon 19. Socio-ekonomski uslovi koji u najvećoj mjeri utiču na zasnivanje potomstva str. 68
20. Grafikon 20. Socio-ekonomski uslovi koji u najvećoj mjeri utiču na zasnivanje potomstva str. 68
21. Grafikon 21. Socio-ekonomski uslovi koji u najvećoj mjeri utiču na zasnivanje potomstva str. 69
22. Grafikon 22. Iskustvo roditelja vs. ostvareno potomstvo str. 70
23. Grafikon 23. Stimulisanje rađanja str. 71
24. Grafikon 24. Otići, ili ostati str. 72

Prilog broj 1. Online anketa

1. Dob:

< 20	<20
20 – 25	20 - 25
25 – 30	25 - 30
30 – 35	30 - 35
35 – 40	35 - 40
40 – 45	40 - 45
45 +	45+

2. Stručna sprema:

NK	NK
SSS	SSS
VSS	VSS

3. Da li ste zaposleni?

DA	NE
DA	NE

4. Visina Vaše plate:

< 500 KM	< 500 KM
500 – 750 KM	500 – 750 KM
750 – 1000 KM	750 – 1000 KM
1000 – 1250 KM	1000 – 1250 KM
1250 + KM	1250 + KM

5. **Da li i koliko djece trenutno imate?**
6. **Planirate li u budućnosti proširivati porodicu?**
7. **Ako ste roditelj, jeste li i kakvu subvenciju dobili prilikom rođenja djeteta (paket, jednokratna pomoć, dječiji doplatak...)?**
8. **Da li socio-ekonomski uslovi u Bosni i Hercegovini utiču na bitne životne događaje kao što su sklapanje braka i rađanje djece?**
9. **Ako smatrate da utiču, navedite socio-ekonomske nepogodnosti koje su po Vama prioritetne.**
10. **Bez obzira na socio-ekonomske uslove, jesu li Vaša ubjeđenja i iskustvo (broj djece Vaših roditelja), uticali na ostvareni broj potomaka?**
11. **Smatrate li da naša država stimuliše rađanje i ohrabruje mlade ljude da zasnuju porodicu?**
12. **Koje mjere biste Vi uvrstili u populacionu politiku, kako biste potstakli mlade ljude da zasnuju porodicu i olakšate im podizanje djece?**
13. **Ukoliko Vam se ukaže prilika, hoćete li napustiti Bosnu i Hercegovinu, zbog dobiti svoje porodice?**

SADRŽAJ:

1. Teorijsko-metodološki dio.....	01
1.1. Problem istraživanja.....	01
1.2. Predmet istraživanja.....	01
1.3 Teorijske osnove.....	02
2. Ciljevi istraživanja.....	04
2.1. Naučni cilj.....	04
2.2. Društveni cilj.....	04
3.Sistem hipoteza.....	05
3.1. Generalna hipoteza.....	05
3.2. Posebne-pojedinačne hipoteze.....	05
4. Metode istraživanja.....	06
5. Naučna i društvena opravdanosti istraživanja.....	06
6.Vremesko (i prostorno) određenje istraživanja.....	06
Uvod.....	07
Prvi dio.....	08
1.Socio-ekonomska situacija u Bosni i Hercegovini.....	08
1.1. Ekonomska dekonstrukcija Bosne i Hercegovine.....	08
1.2. Ekonomska tranzicija u Bosni i Hercegovini.....	09
1.1. Uloga države u ekonomskoj tranziciji.....	11
2.Ekonomska struktura bh. stanovništva.....	14
2.1. Društvene nejednakosti i raslojavanje u bh. društvu.....	14
2.2. Društvene podjele siromaštva.....	15

2.3. Životni standard.....	17
3.Ekonomsko-demografsko-socijalni odnosi u savremenom bh. društvu.....	19
3.1. Socijalna zaštita.....	19
3.2. Socijalna politika.....	20
3.3. Porodična politika.....	22
3.4. Mjere porodične politike.....	27
3.5. Stambena politika.....	28
3.6. Socijalna politika i nezaposlenost.....	29
3.7. Zdravstvena politika.....	31
4.Rezime prvog dijela.....	34
5.Drugi dio.....	36
5.1. Porijeklo porodice, značaj za društvo i faktori koji prethode odgađanju zasnivanja porodica.....	36
5.2. Funkcija savremene porodice.....	38
5.3. Savremena porodica u kontekstu društvenih promjena.....	40
5.4. Transformacija porodice u savremenom društvu.....	42
5.5. Formiranje bračnih i porodičnih zajednica u savremenom bh. društvu.....	45
6.Rezime drugog dijela.....	54
Treći dio.....	55
7.Tendencije u razvoju stanovništva Bosne i Hercegovine.....	55
7.1. Tok depopulacijskih procesa u BiH.....	56
7.2. Motivi odlaska iz BiH.....	57

7.3. Život i aspiracije mladih koji ostanu.....	59
8. Analiza podataka prikupljenih metodom intervjua.....	61
9. Komparacija podataka prikupljenih metodom intervjua sa trenutnom populacionom politikom.....	73
10. Model stabilnog, stacionarnog stanovništva, mit, ili stvarnost našeg društva.....	77
10.1. Postajemo sve starije društvo.....	77
10.2. Rađanje i fertilni kontigent.....	79
11. Procesi depopulacije u savremenom bh. društvu.....	82
12. Rezime trećeg dijela.....	83
13. Zaključak.....	84
14. Literatura.....	85
15. Popis tabela i grafikona.....	87
16. Prilog- online anketa.....	88